

Rickard Lindström
Axel Danielsson

Folket i Bilds Förlag, Stockholm 1950

Skriften gavs ut i serien *Banérförare* som redigerades av en kommitté med representanter från ABF, LO; SAP, SSU och Folket i Bilds Förlag. Skriftseriens redaktion var således socialdemokratiskt dominerad, vilket också ibland inte kan undgå att speglas i det som sägs och inte sägs i skrifterna. Inte desto mindre är de flesta skrifterna i serien läsvärda.

I serien ingår skrifter om [Hinke Bergegren](#), [Hjalmar Branting](#), [Kata Dalström](#), Per Albin-Hansson, [Fabian Månsson](#), August Palm m fl.

MF

I en gammal värmländsk kulturbygd stod Axel Danielssons vagga. Vid Glavs fjordens långsträckta vatten, i en fager nejd, blev han född. Bönder odlade tegarna kring sjön. Men där dånade också sedan 1600-talet järnbrukens hamrar. Där låg en del av de arbetets härdar, som under frihetstiden gav vår järnhantering dess storhetsställning. Det var inga jättelika bruk efter vår tids mått. Snarare var det primitiva, hantverksmässiga inrättningar, vilka icke visste någonting av vår tids rasande fart och effektiva metoder.

Dalarnas bergslagsmål levde under mannaåldern i Axel Danielssons stämma. Men Värmland var hans faders och mödrars bygd. Värmland, vaggan för så många andra stora män och kvinnor — Geijer, Tegnér, Fryxell, Fröding, Selma Lagerlöf —, Värmland är också Axel Danielssons rot och stam. Men under det att de övriga stora värmlänningarna var ätteläggar av präster och brukspatroner var Axel Danielsson en son av det arbetande folket.

Axel Ferdinand Danielsson föddes i Stavnäs församling vid Glavs fjorden den 15 december 1863. Hans föräldrar var Didrik Danielsson, född i Karlanda den 3 april 1836, och Johanna Tätting, född i Stavnäs den 23 februari 1834. I Stavnäs församling låg helt nära varandra tvenne järnbruk. Det äldsta, Stömne, till vilket Axel genom sin släkt särskilt var knuten, anlades 1693. Det var ett stångjärnsbruk, som under sin första storhetstid i mitten på 1700-talet tillverkade 850 skeppund stångjärn årligen. Men det var dåligt med vattenkraften i den lilla ån vid Stömne. En av de båda personer, som under 1790-talet ägde bruket, flyttade år 1798 sin andel till det närbelägna Sölje, där sålunda ett nytt litet järnbruk uppkom. Men nu fick vardera bruket icke rätt att smida mer än 450 skeppund, varför den sammanlagda tillverkningen icke blev just större.

Det gick uppåt för de båda Stavnäsbruken under 1800-talets sex första årtionden. Vid tiden för Axel Danielssons födelse hade Stömne tre lancashire- och två tyskhärdar, gasvällugn och valsverk, gjuteri med två kupolugnar, tre spikhamrar och stålugn. Sölje hade vid samma tid två lancashirehärdar med smält- och räckhammare, två spik- och två knipphamrar samt stålugn. Axel Danielsson stiftade så redan under de första barnåren bekantskap med arbetets larmande och lockande värld. Han såg elden från hyttkranen slå upp mot den mörka vinternattens himmel. Han hörde de klingande bjällrorna, när bönderna kom med sina malm- och kolforor i långa ringlande rader. Brukspojken från Stömne vigde sitt liv åt arbetets folk. Han kände dess liv från barnsben.

Den nya tiden tog kraften ur de båda bruken vid Glavs fjorden. Effektivare metoder trängde igenom inom järnhanteringen. De gamla små järnbruken kunde icke stå emot i konkurrensen. Järntillverkningen koncentrerades till större och mäktigare bruk. Frampå sjuttioalet dalade det utför både för Stömne och Sölje. Sölje drev smidet för sista gången 1889, och frampå nittioalet följde Stömne efter.

Axels fader var icke järnbruksarbetare. Han strävade för sitt bröd inom en i Sverige på den tiden mer modern näringsgren. Han var sågverksarbetare. Då han icke fann utkomstmöjligheterna tillräckligt goda sökte han sig bort från fäderneorten. Innan Axel börjat i småskolan flyttade familjen — efter att under kortare tider bott i Arvika och Glava — till Edsvalla bruk, likaledes i Värmland. Efter allt att döma skedde flyttningen till Edsvalla 1868. Även det bruket anlades för järntillverkning under 1600-talet. Men här började också sågverksrörelsen tidigt ta fart. Edsvalla såg, ”med 28 blad”, var redan på 1760-talet den största i Värmland. Rörelsen utvidgades alltmer och var vid familjen Danielssons ditkomst efter tidens förhållanden imponerande. Här fick Axel på allvar stifta bekantskap med den sågverks- och sågverksarbetarmiljö, som alltmer skulle komma att präglade den segrande industrialismens Sverige. I Edsvalla stannade emellertid familjen icke länge. Den flyttade till Korsnäs i Dalarna, där fadern blev sågförman. Men om Korsnästiden skall vi sedan närmare berätta. Den satte de djupaste spåren i barnets och ynglingens medvetande och livsuppfattning.

Axel Danielssons intima vän under det sista skedet av hans liv, professor Bengt Lidforss, har i

sin levnadsteckning över vännen och kampbrodern berättat några drag ur Axels barndom i Värmland. Säkerligen har Axel Danielsson meddelat vännen vad denne berättar, särskilt om modern. Av allt att döma, säger Lidforss, har Danielsson — som så många andra geniala naturer — ärvt sin förståndsbeväring företrädesvis från modernet, medan han däremot från fädernesidan synes ha fått den länge obetvingliga livskraft och den personlighetens storvulna resning, som från första stund höjde honom över mängden. Hans mor, som med sitt enkelt själfulla sinne stått sonen nära på ett helt annat sätt än fadern och sett honom med helt andra ögon, har från hans tidigaste barnår upptecknat en del betecknande smådrag, som ger vid handen, att Axel icke blott varit en ”yster och kvicktänt” parvel utan ägt en för sin ålder ovanlig företagsamhet och energi. En dag, berättar modern, hade barnen fått nya förskinn, och farfadern som tillfälligtvis kom på besök lovade då Axel, som var hans särskilde gunstling, att när han slitit ut sitt förskinn skulle han av honom få ett nytt, ännu vackrare. Knappt hade gubben yttrat detta förrän Axel, som då ännu ej fyllt fyra år, kastade sig på magen för att strax slita ut det han hade och kunna ta farfar på orden.

Kort därpå tog honom farfadern till det närbelägna Stömne, och där syntes hans krigiska lynne för första gången givit sig tillkänna. Det var en flicka vid namn Angelina, tre år äldre än Axel, som stundom retade honom så att han ”flög på henne som en hök”, och när hon fegt flydde ställde sig femåringen på lur med sopkvasten bakom dörren. Men en ännu värre fiende än Angelina hade han i en stor och ilsken gris, från vars anlopp han en gång lyckades rädda sig endast genom att äntra upp för den höga trappa, som ledde upp till andra våningen i stugan. Där nedanför stod grisen, upphävande sina hemskaste grymtningar, då det plötsligt förnams ett förfärligt dunder, och när gårdens folk strömmade till befanns det att Axel försatt sin dödsfiende ur stridbart skick genom att från trappans krön slunga över honom ett stort ämbar med slaskvatten. ”Din stora kanalje, vad har du gjort!” ropade farfadern vid anblicken av grisens beklagansvärda tillstånd, men femåringens segerstolta uppsyn avväpnade honom fullkomligt, och gubben skrattade, han som de andra, åt bedriften. Allt detta berättar Bengt Lidforss om den lille pysen Axel Danielsson. Och det är modern, som i sista hand står för dessa smådrag ur vår hjältes liv.

I Edsvalla började Axel sin skolgång. Redan efter fjorton dagars vistelse i småskolan tog skolläraren honom upp bland sina pojkar. Begåvningen röjde sig tidigt. Det fanns gry till något stort i den lille brukspojken. I sinom tid skulle detta gry växa till en folkhjärte, som ledde människors hjärtan såsom vattubäckar.

Vi har redan berättat att Edsvallavistelsen icke blev lång. Familjen Danielsson flyttade i november 1872 till Korsnäs i Dalarna. Där fick Axel Danielssons liv sin avgörande inriktning. Korsnäs ligger i en gammal industribygd. I denna trakt fanns ända sedan medeltiden många hyttor, i vilka malmen från Stora Kopparberget förädlades. Än i dag berättar väldiga slagg-högar om århundradens id och arbete. ”Gamla mormor”, gruvan vid Falun, har för länge sedan givit från sig sina största skatter. Och vad som finns kvar bearbetas icke i sådana primitiva hyttor och verk som de, vilka fanns vid Sandvikshyttan, Hosjöholmen, Krokfors, Lönnemossa och Staberg — eller allt vad de hette dessa gamla arbetsplatser vid de många strömmarna kring Korsnäs. Överallt där en liten fors skummade låg i fordom tid en liten kopparhytta. Och i trakten bodde talrika bergsmän, av vilka en del var mäktiga och rika. Georg Stiernhielm, den svenska skaldekonstens fader, var en ättelägg av bergfrälset från Korsnästrakten.

Men det var som sagt i forna tider. När kopparn började ta slut trädde andra råvaror i dess ställe i Korsnästraktens arbetsliv. Ett järnverk larmade under långa årtionden vid den största Korsnäsströmmen, den parström som förbinder Hosjön med Runn, tills det brann ner år 1902. Men ännu större betydelse fick sågverken, som bearbetade de timmermängder som kom från Dalälven och Svärdsjöån. På 1850-talet tog sågverksindustrin mycket stark fart i Sverige, och Korsnäs blev ett av landets viktigaste centrum för trävaruindustrin. Det ännu existerande stora

Korsnäsbolaget bevarar i sitt namn minnet av denna tid. Ett annat stort trävarubolag, Kopparfors-bolaget, började också här sin verksamhet. Sågverksindustrins utveckling på denna plats gynnades starkt då Gävle—Dala järnväg öppnades för trafik i slutet av 50-talet. Icke mindre än tre betydande sågverk fanns här på obetydligt avstånd från varandra.

Det var till ett av dessa sågverk, Näs vid Hosjön, som familjen Danielsson kom från Edsvalla 1872. Axel var då nio år gammal. I en vitrappad bruksbarack på Hosjöns strand bodde familjen Danielsson under Korsnästiden. Huset står alltjämt kvar i oförändrat skick. Där bor ännu arbetare, som är sysselsatta vid vad som ännu finns kvar av Näs sågverk. Och det är inte mycket. Axels mor berättar, hur hon vid tiden för familjens flyttning till Dalarna ”nog stundom måste banna honom för att han ville vara härskare över sina syskon”. Men vida mer ofta roade han sin omgivning genom de lustiga upptåg han ställde till. Modern omtalar: När far var ute, då var han inte rädd, då klädde han ut sig till präst, gjorde prästkrage av papper och fick ett stort förkläde och svart cylinderhatt, och så ställde han en stol på soffan och började: ”Mina älskade vänner och åhörare!” Bengt Lidforss uppfattar den lille Axel från denna tid som en käck och vacker pojke, en kvicktänkt och yster parvel, en liten härskarnatur med sinne för det talade ordets makt och böjelse för offentligt uppträdande. Och så bakgrunden: När far var borta.

När man läser Axel Danielssons skrifter iakttar man ofta att den nya hembygden i Dalarna livet ut levde i hans minne och känslövärld. I ett utkast till versdrama från fängelsetiden, Generationerna, är sceneriet från Näs sågverk. Likaså i den lilla skissen Armen som ville bli huvud. När han mot slutet av sitt liv, i 1:sta Majbladet 1896, skulle teckna en norrländsk industribygd, så var det åter Korsnästrakten, som gick igen. Det karaktäristiska för den tidens Korsnäs var blandningen av järn- och träindustri. Detta blev i Axel Danielssons fantasivärld något typiskt för svensk industribygd. I en uppsats från 1896 talar han om ”röken från hundratals kolmilor, lukten av milröken, av nysågad skog, nysmält järn, ånga och barrträd”. Och om ”sågverk med röd- och grönmalade väggar, svarta hyttor och smedjor, masugnar med sin rödgula låga flammande matt i solskenet, en tunn slöja av kolmilrök över det hela och över allt i oregelbundna men rätlinjiga figurer de vita bräd- och plankstaplarna blänkande i solen”. Till och med arbetarbostäderna och kyrkan hade Danielsson i sin ”Norrlandsbild” placerat precis på samma sätt som de låg i hans barndoms Korsnäs.

På den nya orten fortsatte Axel sin skolgång. Han kom i Näs folkskola. Än i dag står skolhuset kvar på Hosjöns strand. Än i dag används samma skolsalar för arbetarbarnens uppfostran. Hur många av dem känner till Axel Danielssons öden och strider? Berättar deras lärare någonsin för dem om den märklige man, som långt före dem åtnjutit sin barndoms undervisning i dessa gamla skolsalar?

Skolläraren vid Näs hette på den tiden Valfrid Trolle. Namnet hade dock icke något med de olika adliga ätterna Trolle att skaffa. På ortens dialekt kallades han Tröllä. Författaren till denna skrift erinrar sig mycket väl Axel Danielssons skollärare. Men det var från Trolles äldre dagar, då han var en skugga av sitt forna jag. I sin krafts dagar gjorde han vad han kunde för att få in något vett i knoppen på sina lärjungar. Särskilt intresserade han sig för dem som visade anlag i räkning. Trolle hade en ganska originell metod att väcka upp de ointresserade eleverna. Han brukade, så berättar hans gamla elever, samla en imponerande mängd små kritbitar på katedern. När något av barnen satt och slöade till, kastade skolläraren en kritbit som i regel träffade den skyldiges ansikte. Offret fick sedan ta rätt på den lilla projektilen och återbörda den till läraren. När den lille ängslige stackaren kom fram till katedern blev det en uppsträckning och en förmaning att ta sig i akt och följa med. Skollärary Trolles konst med kritbitarna blev med tiden så mycket mera anmärkningsvärd som mannen på äldre dagar hade en mycket svag syn.

Bygdens ”lärdomshistoria” förtäljer icke om Axel Danielsson någon gång blev skottavla för

Trolles kritbitar. I varje fall kunde det icke varit många gånger, ty Axel var Trolles särskilde gunstling. Läraren, som då var mellan 30 och 40 år, fick upp ögonen för gossens ovanliga begåvning och ägnade honom mycket intresse. Trolle bidrog kraftigt till att Axel sedermera kom in i Falu läroverk.

Tidigt fick Axel stifta bekantskap med kroppsarbetet. Det var tradition på orten att de små pysarna från 10-årsåldern skulle arbeta på brädgården eller i sågen under sommarlovet från skolan. Det fick nog Axel också göra. I en uppsats i Arbetet år 1889 kallar han sig ”timmerspelaren från Korsnäs” till skillnad från Hjalmar Branting, ”professorssonen”. Här möter vi hos mannen Axel Danielsson en erinran från barndomens dagar. Småpojkar brukade komma in vid sågen som timmerspelare eller kättingpojkar, uppgifter som den moderna maskintekniken i det väsentliga avskaffat.

Vid timmerspelsbanan på Nässågen hade den unge Axel ständigt tillfälle att iaktta en bild som gjort ett mycket djupt intryck på honom och som sannolikt icke varit utan betydelse för hans framtida åsiktsdaning. Axel befann sig mitt uppe i arbetets värld på Hosjöns södra sida. På hundrafemtio meters avstånd från varandra låg där tvenne sågverk, Näs och Karlsfors, vilka dag och natt, natt och dag, gnisslade och tjöt medan deras ramar sönderdelade timret. Omedelbart i närheten fanns de låga, vita arbetarbarackerna, döljande mycket armod och många bekymmer. Men på andra sidan den lilla sjön ligger på sin höjd Rotneby stolta herrgård. Den syns i all sin ståt tvärs över det smala vattnet. Där bodde brukspatronen. Det var sagornas, undrens och rikedomens värld i brukspojkarnas ögon. Den var omgiven av trädgårdar med vackra blommor och sköna frukter. Därifrån åkte patron ut i sin vagn då han skulle ner till verken eller in till staden. Motsatsen mellan rikedomens och maktens Rotneby och mödans och armodets Näs och Karlsfors präntades genom själva traktens utseende och bebyggelse in i människorna. Axel Danielsson förnam säkerligen starkare än de flesta denna motsättning.

I den lilla novellen Armen som ville bli huvud, vilken säkerligen rymmer åtskilligt av en faktisk upplevelse ur gossen Axel Danielssons liv, kommer denna motsättning skarpt fram. Där skildras först den unge brädgårdsarbetaren Allan och hans arbete. I Allans gestalt skildrar Axel Danielsson sin egen gossetid. Allan arbetade på brädgården som hjälpsorterare. Daglönen var 60 öre för en arbetstid, som räckte från sex på morgonen till åtta på kvällen med korta frukost- och middagsraster. Allan hade sin plats i toppändan av brädhögen som skulle sorteras, klamparen eller sorteraren i rotändan. Bräderna skulle vändas och läggas upp i skot. Samtidigt skrevs kvalitetsmärkena på.

Som andra barn konfirmerades också Axel Danielsson i den för denna procedur behagliga tiden. Detta skedde icke i Hosjö kapell utan vid Falu läroverk den 2 juni 1879. När man läser Danielssons skrifter får man den föreställningen att konfirmationen hade skett i Hosjö kapell. Han gav nämligen 1897 en målande skildring av detta kapell. ”Längst borta på den gröna höjden stod ännu det röda träkapellet med en gul knapp på tornet. Där hade han som barn setat bredvid modern i bänken framför den grant utsirade predikstolen och stirrat på de gamla kungabilderna på väggarna eller på timglasen, som sakta rann ut, medan den gamle, hederlige kaplanen sövde församlingen till ro, tills tåget, som gick tätt under banken varpå kapellet var uppbyggt, gav en skarp signal för grindarna, då församlingen sträckte på benen och kaplanen vanligtvis slutade.” Och där ”hade han vid fjorton år böjt knä mot den röda altarringens sammet och bekänt sin tro”. Den som själv vid sina fjorton år konfirmerats i samma gamla röda kapell och för samma gamle hederlige pastor F. W. Åström, vet bäst hur på pricken denna skildring har träffat. Men hur träffande den än var stannar skildringen icke från Axels egen konfirmation utan troligen från något besök då andra bruksungar konfirmerades.

Här får vi sluta skildringen av den brukspojken Axel Danielsson och hans barndoms miljöer. Ett nytt kapitel i hans liv började vid trettonårsåldern. ”Vid 13 års ålder blev jag med vänligt

våld utstött ur min klass och av mina underklassföräldrar insatt i en överklass-skola”, skriver han själv år 1888. Så gott vi kan skall vi nu följa honom genom läroverket i Falun och universitetet i Uppsala.

Falu läroverk och Uppsala universitet

Folkskollärare Valfrid Trolle hade ivrigt arbetat för att Axel Danielsson skulle in i en ”högre skola”. I Armen som ville bli huvud antyder Danielsson själv detta. Han talar om ”skolläraren, som vid sista examen sagt: Den pojken skulle påkostas!” Bengt Lidforss berättar detsamma.

Redaktör Joel Elfström skrev 1931 i Tiden en förtjänstfull och väl dokumenterad uppsats om Axel Danielssons skoltid i Falun.

Enligt Elfström inskrevs gossen Axel Ferdinand Danielsson från Korsnäs i realskolans andra klass hösten 1876. Första årskursen hade undanstökats genom privatundervisning. Att han var en begåvad och flitig lärjunge vittnar hans hastiga takt vid studierna. Hade han följt den vanliga lunken skulle han tagit studenten vårterminen 1884. Nu fick han i stället den vita mössan på våren 1881. Tre år klev han över. Det var inte precis någon vanlig skolpojke, den där fattige sågverksarbetarsonen!

Hans betyg var genomgående goda. Särskilt synes han ha utmärkt sig i matematik, kristendom och språk. Under sista terminen var han sjuk till följd av överansträngning och måste långa tider vara borta från skolan. Hans studentuppsats i svenska behandlade ämnet Striderna mellan kejsare- och påvemakten under medeltiden. Det var en ganska medelmåttig prestation, som han med knapp nöd fick godkänt på. I läkarkollegiets protokoll ”fört vid sammanträde för behandling av de skriftliga proven för avgångsexamen vid Falu högre allmänna läroverk den 6 maj 1881” finns följande anteckning, som förklarar varför Danielsson trots den svaga skrivningen godkändes:

Till protokollet skulle fogas följande anmärkning, nämligen att ynglingen Danielssons uppsats på modersmålet, ehuru mycket svag dock blivit godkänd med särskild hänsyn därtill att Danielsson, som under den föregående skoltiden visat sig vara en av kunskaper och flit särdeles framstående yngling, så hårt överansträngt sig under de två sista åren, att han större delen av denna termin varit nödsakad att för sjukdom avhålla sig från skolgång.

Falun som ovan
C. J. Dahlbäck.

Då Axel Danielsson den 28 maj 1881, på reallinjen, avlade sin studentexamen hade han som examensvittne landshövding Curry Treffenberg, som två år tidigare med så hårda medel undertryckt Sundsvallsstrejken. Ödet ville att en av den vaknande arbetarrörelsen obönhörliga motståndare här för ett ögonblick skulle möta den man, som inom några få år skulle bli en av den spirande socialdemokratins största ledare.

Danielsson deltog till synes ganska livligt i föreningslivet. Han var medlem i Dala Gymnasistförening, och fungerade under sitt sista år vid läroverket som denna förenings ordförande. Detta vittnar en del om hans ställning bland kamraterna. Det var nog inte för intet sågverksarbetarsonen blev ordförande i en förening vars flesta medlemmar måste ha kommit från de ”bättre” samhällsklasserna. Vårterminen 1880 tillhörde han också redaktionsstaben för föreningens tidning och hade vid valet härtill erhållit de flesta rösterna. Här gjorde han alltså sina första rön som journalist. Helt säkert ganska blygsamma, men det var i alla fall början till något som med tiden skulle bli utomordentligt betydelsefullt både för Danielsson och den svenska arbetarklassen.

Elfström har gått igenom Gymnasistföreningens matrikel för tiden från 1868 till 1884. Under största delen av denna tid har föredragsämnen varit av den mest slätstrukna sorten. De har hållit sig inom ramen av det strängt konventionella och rört krigiska konungar, hädansovna

skalder osv. Men under Danielssons tid kom ett avbrott i den gamla lunken. Och detta var till på köpet ett ur historisk synpunkt synnerligen märkligt avbrott. Allmänt anses att "det första socialdemokratiska föredraget i Sverige" hölls av August Palm i Malmö den 6 november 1881. Detta föredrag räknas med rätta såsom själva inledningen till den moderna arbetarrörelsen i vårt land. Men i samband härmed är det ytterst intressant att kunna fastslå att redan ett och ett halvt år före Palms berömda tal i Malmö uppställde och försvarade en lärjunge vid Falu läroverk vid namn John Landin tesen "Principen i socialdemokratien är fullkomligt berättigad". Detta hände den 14 februari 1880. Och fjorton dagar senare, den 28 i samma månad, höll Axel Danielsson föredrag å föreningens sammanträde över ämnet: "Är socialdemokratien att betrakta såsom ett foster av nyare tiders stora upplysning eller leder den sitt ursprung från ett tidigare skede i mänsklighetens historia?" Den 3 april samma år var socialdemokratien åter på tapeten i föreningen. En lärjunge Forsberg höll då föredrag över ämnet: "Är principen i socialdemokratien berättigad i det avseendet att den utgår från en god sida hos människan, eller är den en följd av hennes avundsamma natur?" Läger man nu härtill att Landin redan den 13 december 1879 talat på föreningens högtidssammanträde om "Kommunismen, socialismen och nihilismen" får man det bestämda intrycket att dessa ynglingar var utomordentligt starkt inriktade på tidens stora problem och att de icke stod främmande för de nya sociala krafter som började göra sig påmindra där ute i stora världen. Det måste betecknas såsom mycket märkligt att några läroverksynglingar i en svensk småstad tidigare än hela det övriga landet drivits till att syssla med det som inom kort skulle bli samhällets mest brännande problem. Dessa ynglingar var sällsamt lyhörda och deras spanande ögon gick snuddande vid kärnpunkten i tidens sociala frågor. Detta var ett förebud om var man snart skulle finna Axel Danielsson. Ty det kunde icke vara någon tillfällighet att detta försiggick under den tid han spelade en huvudroll i Dala Gymnasistförening.

Om föremålet för denna skrift står följande antecknat i gymnasistföreningens matrikel:

Axel Ferdinand Danielsson.

Född 1863. Fadern, sågställare. Inskriften i Falu läroverk 1876. Inskriften i föreningen 1879. Vårterminen 1880 vald till medlem av tidningskommittén. Föredrag den 28 febr. 1880: Är socialdemokratien att betrakta såsom ett foster av nyare tiders stora upplysning eller leder den sitt ursprung från ett tidigare skede i mänsklighetens historia? Höstterminen 1880 vald till ordförande. Föredrag den 23 okt. 1880: Några ord om den mosaiska skapelsehistorien i sammanhang med en allmän betraktelse över den Heliga skrifs auktoritet. Vårterminen 1881 vald till ordförande. Samma termin vald till medlem av bokkommittén. Avlade mogenhetsexamen vårterminen 1881.

Senare har med blyerts tillfogats:

Redaktör för tidningen Arbetet. Socialistchef, Malmö. Död. Bildade under sin skoltid en hemlig socialistklubb inom läroverket.

Föredraget den 23 oktober 1880 om Mosaiska skapelsehistorien i sammanhang med en allmän betraktelse över den Heliga skrifs auktoritet är tydligen det, som Danielsson åsyftar då han 1888 i en liten uppsats om sig själv säger att han "införde Darwin i gymnasistföreningen och blev känd i hela småstadsgropen som en gudlös bildstormare". Detta skall också enligt hans egna uppgifter ha föranlett "rektorsinskridande och hotelser om relegering".

Meddelandet i blyertstillägget om att Danielsson bildat en socialistklubb inom läroverket har Elfström försökt få kontrollerad. Uppgiften har enligt anteckningarna lämnats av en Danielssons skolkamrat, nu pensionerad posttjänsteman. Denne hade fått uppgiften i andra hand, själv var han inte med i klubben. En annan av Danielssons läroverkskamrater har kunnat bekräfta att klubben verkligen existerat när han personligen var medlem. I denna "socialistklubb" sysslade man emellertid huvudsakligen med litterära ting.

Om sin skoltid i Falun skriver Danielsson i det självbiografiska aktstycke som publicerades i tidskriften Figaro 1888 och som skrevs i Malmö cellfängelse i augusti samma år: "I skolan

utmärkte jag mig till en början endast som god lärläsare med kristendom och matematik till favoritämnen. Först i de högre klasserna kände jag rena förnuftets kritik börja arbeta inom mig, men hann dock redan på skolbänken komma i konflikt med den Lutherska ortodoxien, då jag i någon sorts förening höll ett föredrag om uttrycket *Patris Filioque* i Athanasii Symbolum. Jag ställde mig den gången på den grekiskkatolska kyrkans sant konservativa ståndpunkt och företedde en massa argument på att Den Helige Ande endast utgår av Fadern samt bekämpade i allmänhet de liberalt opportunistiska västerländska kyrkofäderna som på folkmöten genom omröstning per capita tummade de ursprungliga dogmerna. Min stränga renlärighet uppfattades dock av mina lärare endast som hädelse och inbragte mig några allvarsamma föreställningar.” Därpå berättade Danielsson vad vi nyss återgivit rörande hans föredrag om Darwin och dess följder. — Även detta understryker att Danielsson i skolan följde sin egen linje, som alltid hade lust att slingra åt sitt eget håll.

I Lidforss' levnadsteckning berättas att Danielsson under sin skoltid i Falun jämte en kamrat ådrog sig läroverksrektor C. J. Dahlbäcks stora ovilja ”då de planerade en sympatityttring för de vid Korsnäs strejkande sågverksarbetarna”. Lidforss tillfogar att ”icke blott sonen utan även fadern Danielsson inkallades till den myndige rektorn och fingo var sin allvarliga skrapa”. Om detta finns intet i handlingar och protokoll. Elfström antar därför att denna sak handhafs av rektor ensam och icke dragits inför lärarkollegiet. Det är också tvivel underkastat om det förekommit en regelrätt strejk i Korsnäs under denna tid. I så fall är det väl sannolikt att Danielsson någonstans i sitt skriftställarskap skulle erinrat om en så pass märklig händelse från sin ungdomstid. I alla händelser berättar de gamla, att missnöjet jäste på arbetsplatserna vid Korsnäs redan på den tiden, och det kan vara möjligt att detta missnöje på något sätt tog sig uttryck, även om det icke fick den för omständigheterna uppseendeväckande formen av en strejk.

Joel Elfström har försökt komma i kontakt med några av Axel Danielssons skolkamrater i Falun för att erhålla några personliga intryck från den berömde arbetarledarens ungdomsår. Det största utbytet härvidlag har Elfström haft av den flitige hembygdsforskaren, f. postmästaren Helmer Lagergren, som för övrigt själv stammade från Kors-nästrakten. En del av dem som tillhört Dala Gymnasistförening har sedan de lämnat skolan bildat en sammanslutning med namnet Gamla Falukamrater. De utger en tidskrift med samma namn. I nr 9 av denna tidskrift för 1928 har Helmer Lagergren, som tog studentexamen året efter Axel Danielsson, i en artikel framdragit ”Några minnen från pojkårens skolgång i Falun”. Artikeln slutar med att Lagergren framhåller, att Dala Gymnasistförening under hans skoltid fyllde mycket höga anspråk. ”Den innehade ett rikhaltigt och flitigt utnyttjat bibliotek samt många goda föredragshållare, bland vilka jag ihågkommer John Landin (sedermera ingenjör och handelskemist), död, Gustaf Abenius (advokat i Stockholm) och i synnerhet Axel Danielsson, Korsnäspojken, som sedermera blev socialdemokratisk redaktör och arbetareledare, vilkens eldande tal jag ännu minnes och som under en följd av år vid vårterminsavslutningarna av skolans inspektor framdrogs såsom ett varnande exempel. 'Måtte icke' yttrade han, ånyo upprepas det, som för några år sedan inträffade, nämligen att en av detta läroverks alumner kastat sig i armarna på proletariet.' Tänk då, om inspektor vetat, att bemälda 'svarta får' bakom rektors och lärares rygg, under skoltiden bland kamraterna bildade en socialistförening, som fick rätt stor anslutning och till vilken även rektorns son, sades det, tillslöt sig.”

I brev till Elfström har Lagergren dessutom berättat följande: ”Våren 1879 voro vi läskamrater i läroverkets särskilda nattvardsundervisningskurs och därunder hade jag Danielsson till bänkkamrat. Trots daglig samvaro kommo vi ej heller därunder i förtroligt umgänge med varandra. Han föreföll tyst och sluten, men var alltid vänlig, när jag talade till honom. Sin kristendom kunde han utmärkt liksom allt annat i läsväg, som krävdes av honom i skolan.”

På grund av att Danielsson ständigt hoppade från de lägre klasserna till de högre lämnade han kamraterna efter sig och bland dem även Lagergren. I Uppsala råkades de dock åter, båda som

medlemmar av Västmanland-Dala nation. Lagergren skriver om denna tid: ”Såväl i gymnasistföreningen vid Falu läroverk som vid nationssammanträdena i Uppsala minns jag Axel Danielsson som föredragshållare eller talare. Hans tal voro livliga, eldande, men jag var då för ung att fullt fatta eller förstå innebörden av det han förde fram. Han talade ledigt och bröt från det vanliga däruti, att han ej ställde sig bakom katederbordet (från åhörarnas sida) utan vid sidan eller framför detsamma. När han kom i tagen skakade han på huvudet, varvid en lock av hans då städse yviga hår föll ner över hans panna. Hans hy var blek och ögonen efter vad jag kommer ihåg mörka och blixtrande. Jag såg honom ej, vad jag kan minnas, med studentmössa utan alltid med svart mjuk hatt med stora brätten.”

Under Falutiden gjorde Axel Danielsson ett par bekantskaper som fick betydelse för hans kommande liv. En av dessa bekantskaper var alldeles särskilt betydelsefull. I en familj Sundkvist, där han inackorderades under skoltiden, träffade han Elma Sundkvist. Hon blev hans ungdoms älskade och sedermera hans hustru. I henne fick Axel Danielsson ett stöd som under kommande dagar blev betydelsefullt för honom. I Falun träffade han också en mamsell Fällgren. Bengt Lidforss kännetecknar henne som en ovanligt fin och nobel person, som med aldrig vikande intresse följde sin skyddsling även när snart sagt alla andra människor svikit honom. Denna vänskapsförbindelse kom under de närmaste åren att innebära en icke ringa hjälp för den unge studenten.

I många avseenden var säkerligen skoltiden i Falun en försakelsens tid för Axel Danielsson. Föräldrahemmet i Korsnäs var fattigt. Axel hade sju syskon; han var själv äldsta barnet. Han fick dra sig fram på det minsta möjliga. Under sommarlovet fick han arbeta som kättingpojke på Nässågen. Och på fritiden under terminerna var det att ge privatundervisning åt andra pojkar. Den inkomst som sålunda uppstod användes till största delen till inköp av böcker. Fruktansvärda scener utspelades trots detta, när fader Danielsson vid läsårets slut erhöll de efter hans mening fullkomligt brottsliga boklådsräkningarna. Axel använde emellertid dessa pengar väl och förvärvade redan under skoltiden en högst avsevärd beläsenhet, framför allt på det skönlitterära området.

Strax efter studentexamen för Axel Danielsson till England. Utresan skedde i juli 1881. Syftet med resan har varit svävande och dess ekonomiska grundval var heller icke av starkaste slaget. Innan han reste friade han till Elma Sundkvist. Ja fick han, och bröllopet skulle stå om fyra år, ty först då skulle Axel komma tillbaka. Emellertid kom han hem efter två månader, till stor förvåning för fästmän och de anhöriga. Den korta Englandsvistelsen satte icke några synliga spår i hans kommande utveckling. Resan synes ha varit en missräkning och icke lämnat någon nämnvärd behållning. Åtminstone är Bengt Lidforss av den uppfattningen, och han kände Axel Danielsson bättre än de flesta. I Hosjö kapells församlingsbok är antecknat att han utflyttade till England den 17 juli 1881 och åter inskrevs den 31 december samma år. Vid den senare anteckningen står: Återkom från England utan att där hava lämnat sitt betyg.

Efter den misslyckade Englandsresan var det att ta fatt på någon ny tråd. Den unge studenten beslöt att göra ett försök vid Uppsala universitet. Den sextonåriga Elma Sundkvist skrev in sig vid lärarinneseminariet. Hennes själs älskade gav sig i väg till Uppsala hösten 1881. Pengarna som skulle användas för studierna var lånta. Mamsell Fällgren hade släppt till en del, major J. S. Nisser på Rotneby en annan del, och en tredje bidragsgivare var pastor F. W. Åström i Hosjö, ”den hederlige kaplanen” i den skiss vi tidigare citerat. Pastor Åström, en högeligen originell och i många avseenden intressant man har på direkt förfrågan meddelat att han understött Axel Danielsson med pengar både för Falu läroverk och Uppsala. ”Ocken skullä ä annärs ha vuri”, sade pastor Åström på sin oförfälskade daladialekt. Ty dalmas är pastor Åström, liksom så många andra personer som ingripit i Axel Danielssons liv.

Men det finansiella understöd Axel sålunda fick var i längden alltför knappt. Efter ett och ett halvt år i Uppsala måste Axel avbryta sina studier och åter ge sig i väg hem till föräldrarna vid

Näs, där han särskilt av fadern fick ett kärvt mottagande.

Helmer Lagergren har som vi redan berättat meddelat några intressanta intryck av Axel Danielsson under Uppsalatiden. Mycket vet vi icke om hans liv i lärdomsstaden. Det mesta har Danielsson berättat själv i det självbiografiska fragmentet i Figaro 1888. Vi hämtar därur avsnittet om perioden vid universitetet:

”Till Uppsala kom jag med en mängd förhoppningar fästade vid mig och starka föresatser inom mig. Men Verdandi hade då ännu icke utgivit sin bok om examenspena utan man fick tillbringa första terminen med att gå omkring och göra svävande frågor och mottaga otillfredsställande svar. Sedan gick jag från fakultet till fakultet och provade de olika varieteterna av kunskapens träd. Jag skötte mina studier som alla andra: spelade krocket på nationsgården, snidade i ett bord under professor Ribbings föreläsningar, tog lektioner i florettfäktning, obducerade en och annan groda på Zootomicum — och fick där avsmak för kvinnofrågan vid åsynen av ett doktorinneämne, som med glasögon och uppkavlade armar stod och skar i en död katt -- köpte högar av anteckningsböcker och tog kollegier i Boströmsk idélära, läste matematik, fysik, estetik — allt möjligt! Den meriten har jag dock från Fyrishålan att jag icke tillhörde Verdandi, som på den tiden bestod av idel ungbourgeois med preventiva åtgärder och diskussionsrätt som enda positiva program. I stället var jag medlem av ett kotteri, som regelbundet varje kväll uppträdde på Gästis och njöt av Böhmiska kapellet, en del av musiken, andra av damerna. I detta kotteri fanns bland andra ett ämbetsmannaembryo, en överliggare, en prästkandidat, en tidningskorrespondent och jag. Med prästen hade jag gemensam vägg, han läste på den tiden på 'dimmen' och 'gjorde undan' på kvällarna åtskilliga angelägenheter till sin förestående invigning. Av honom mottog jag ganska mycken ovilja för den rena evangeliska läran.

En av mina lärare hade sagt mig till avsked: 'När du kommer till universitetet, skall du icke finna detta vara någon lugn vrå för forskning, ty du är fattig, utan blott utgångspunkten för flera divergerande vädjobanor, av vilka du har att välja den, som passar dig bäst, för att genast spänna musklerna och sätta i väg. Och med den goda träning du fått i skolan bör du kunna ta ett pris.' Den gamle läraren hade rätt. Men först och främst fick man betala en hög entré för att få tillträde till någon av vädjobanorna och dessutom stod det vid ingången till alla anslaget på en tavla: Latin! Därigenom var jag utestängd, ty jag var barbar i skolan liksom jag sedermera blev det i livet. Att plugga latin som en skolpojke föll mig icke mera in och därför var jag utesluten ur den akademiska tävlan.”

Dessa meningar andas djup fientlighet mot ”Fyrishålan” och dess bildningsanstalter. Den fattige arbetarpojken ansåg sig utestängd. Det på den tiden rådande latintyranniet var ett extra hinder för honom, som lämnat läroverket på reallinjen. De friska fläktar som snart skulle göra sig gällande i åttiotalets Uppsala hade väl heller icke fått riktigt tag ännu. Och detta gjorde att Axel Danielsson icke kunde finna något, som särskilt band honom vid Uppsala. Hans misstro mot den radikala studentföreningen Verdandi kan mera ha förorsakats av hans skepsis mot den borgerliga radikalismen sedan han blivit övertygad socialist än någon fix och färdig mening under åren 1882 eller 1883. Verdandi gjorde dock, särskilt under 80- och 90-talen, en lysande insats för folkbildningsarbetet och den fria tanken.

Nåväl, Uppsala blev en misslyckad spekulering för Axel Danielsson. Efter halvtannat år tvangs han åter till föräldrahemmet i Korsnäs. Vi har redan berättat, att hans mottagande där icke blev så synnerligen vänligt. Man började på att önska resultat av hans studier. De fattiga föräldrarna krävde att sonen skulle visa sig matnyttig efter alla uppoffringar de gjort för honom. Hur förklarlig denna föräldrarnas önskan än kan te sig, så är det klart att den snart skulle kännas ytterst pinsam för Axel. Han tog också sitt parti. Han gav sig på egen hand ut i stora världen. Stockholm valde han till sitt närmaste operationsfält.

Här kanske bör antecknas, att familjen Danielsson bodde kvar vid Näs till i september 1889,

då fadern, modern och en bror till Axel flyttade till Timrå i Medelpad. Fadern hade fått anställning vid sågverket i Östrand. Där levde föräldrarna till sin bortgång. Axel Danielsson själv var skriven vid Näs sågverk i Hosjö församling till den 1 augusti 1887, då han uttog flyttningsbetyg till Malmö. Till Stockholm var han sålunda aldrig formellt inflyttad, fastän han levde där i omkring fyra år.

Skuggperioden

När Axel Danielsson kom till Stockholm, vilket uppenbarligen skedde någon gång under loppet av 1884, var det hans uppsåt att försöka slå sig igenom såsom författare. Redan då föresvävade det honom säkerligen att han med sin penna skulle kämpa för de moderna idéerna. Dessa idéer låg och grodde hos honom själv, och i den nya litteraturen, inom vilken August Strindberg stod främst på skansen, gjorde sig tidens röster starkt gällande.

Men att slå sig fram på den litterära banan var ingalunda så enkelt. Danielsson började på att uppvakta förläggare och tidningsredaktioner med sina alster. Den uppgiften var emellertid närmast tröstlös. Själv har han berättat om dessa sina försök i den tidigare nämnda självbiografiska uppsatsen i Figaro 1888:

”En ruskig vinterkväll kom jag till Stockholm med en roman och några noveller i kappsäcken och slog mig ned i utkanten som författare. Dagen därpå började jag mina vandringar till förläggarna och tidningsbyråerna. Förläggarna sade: 'Börja i tidningarna!' och tidningarna sade: 'Börja hos förläggarna!' När man den tiden gick upp på en liberal tidningsbyrå, stötte man alltid mot en barrikad av breda ryggar, som försvarade redaktören.

Dessa ryggar tillhörde det Unga Sverige, vilket räckte till överallt och just då hade sin korta glansperiod. Det var min olycka, att jag aldrig fick medlemskort i det Unga Sverige. Annars hade jag väl nu inte sett världen genom ett galler, utan skrivit underhaltiga noveller, vars fina papper och utstyrsel gjort mig till litterär storhet, och utvisslade dramer, vars tidningspuffar skaffat mig odödlighet. Men i stället för att genom spring och fraser uti kurtis och kvinnoemancipation söka knuffa mig in i detta himmelrike, gick jag till Aug. Palm och hjälpte honom med Social-Demokraten.”

Dessa uttrycksfulla och bittra rader publicerades som sagt i Figaro. Dess redaktör var en i slutet av förra århundradet mycket bekant tidningsman, Georg Lundström, mest känd inför den stora allmänheten genom signaturen Jörgen. Han var av ett radikalt skaplynne och sympatiserade med arbetarrörelsens strävan under dess tidigare stadier. Figaro var ett mycket läst och omtalat radikalt boulevardblad. Jörgen försåg uppsatsen med följande inledningsord, vilka på ett talande sätt berättar om Axel Danielsson under den tid han själv brukade kalla sin ”litterära skuggperiod”:

”För 3-4 år sedan mötte vi städse i en här utkommande bourgeoisliberal tidnings trappor en smärt, vacker, dödsblek, ytterst torftigt klädd student, en yngling, nästan ett barn, som med stora talande ögon tilltalade oss. Men aldrig — med ord. Ej med ett enda.

Vi förstod alltför väl att han skulle gjort även detta — om även vi haft en torftigare dräkt och en hungrigare min.

Vid våra år och i vår ställning tilltalar man ej gärna någon opresenterad, lägger ej gärna fram vekare, sårbarare känslor, fruktar alltid att missförstås just, då man minst förtjänar det. Och man ser lätt i varje torftigt klädd person, ja i varje person, helst med sympatiskt yttre, som synbarligen önskar nalkas, en äventyrare, en fiende till ens lugna arbete, tid och kassa. Men i denna unga mans tysta blick låg dessutom en slags omedveten stolthet, som sade oss, att han må hända skulle sårats och gett ett svar, stoltare i form än i tanke, om vi såsom objuden beskyddare tilltalat honom.

Ty vi förstodo att här kämpades en kamp icke ovanlig i en stor stad, en fattig, bildad ung

mans, en stolt och intelligent ung mans utan relationer kamp mot det moderna bourgeois-liberala samhället, som även vi innerst så pass hatade, att vi förstodo ynglingens tysta hat — ja måhända själva vid samma år så pass känt det, att det aldrig riktigt åter vikit.

— — —

Då Danielsson för vår fantasi upphört att vara den blyge, fattige överklassynglingen, som ej nog ville och följaktligen icke kunde hålla sig uppe, och tagit form av raka motsatsen: den djärve, om ock sympatiska kroppsarbetaresonen som vill fram och upp — över samhällets ruiner, brukade vi alltid titulera honom 'plåtslagareynglingen, som tagit studentexamen'. Ty såsom en sådan förefaller han oss numera.

Och då vi nu vände oss till honom och begärde hans självbiografi, förmanade vi honom, att låta studenten träda fram och plåtslagaren tillbaka. Han har missförstått oss. Han har låtit bägge träda fram i stället för människan. Vi tycka mycket illa om hans självbiografi. Han är själv bättre än densamma. Därför har jag skrivit denna inledning.”

Denna bild är den enda teckning man har av Axel Danielsson under ”skuggperioden” Men den är den enda som behövs, ty den säger tillräckligt. Den visar en skygg och tillbakadragen, men på samma gång stolt och kämpande ung man, vilken med sammanbitna tänder vägrar att anpassa sig efter de yttre förhållanden, som han alltmer bringas att hata.

Axel Danielsson lämnade ett stort antal bidrag till Budkavlen, Dagens Nyheter, Söndagsnisse, Kasper, m. fl. i Stockholm utkommande pressalster. Dessutom översatte han, som August Palm berättar i sina memoarer, ”rövarromaner för bokförläggare Hässler”. Men det ekonomiska utbytet var klen. Det var en svältens och förödmjukelsens tid för Danielsson. Lidforss berättar också, att Danielsson senare under sitt liv icke gärna talade om ”denna dunkla skuggperiod”. Långa tider var förbindelserna med både fästmö och anförvanter fullkomligt avbrutna. En bild av Danielssons tillstånd mot slutet på ”skuggperioden” får vi i ett av hans brev till fästmön Elma Sundkvist. Brevet är daterat Stockholm den 9 oktober 1885.

Kära Elma!

Jag har icke kunnat förmå mig skriva förrän i dag, varöver du nog är stött på mig, men det kan jag verkligen inte hjälpa. Det blev så tomt och ödsligt för mig när du rest, att jag knappast kommit mig för med någonting. Jag har icke arbetat, roa mig har jag som du vet icke råd till. Vad har jag då gjort? Ingenting! Jag har gått och bråkat min hjärna med att i förväg finna svar på den fråga, som nu för tiden trängt sig på mig med all makt: hur länge skall det dröja tills någonting inträffar, som gör slut på mitt nuvarande odrägliga stillastående? Skall jag ruttna bort i en dypöl? Jag ser snart ingen enda utväg, ingen enda dörr, varigenom jag kan komma ut och slå in på en annan bana. Jag känner mig till mods som en inspärrad. Mina talanger, om jag har några, dö av tvinsjuka — — —.

Din Axel.

Sådana var känslorna hos den 22-årige Axel Danielsson. Om man därtill betänker att den unge mannen ända sedan han var 18 år haft en serie motgångar och nedslående erfarenheter undrar man icke på att han såg tillvaron i svart. Hur skulle en nutida ung man vid samma ålder möta liknande svårigheter? I de allra flesta fall skulle han nog drivas på flykten av nöden och ge tappt på nåd och onåd. Axel Danielsson höll ut. Han kämpade sig igenom och fick en stor livsuppgift.

Axel Danielssons första skiss bar namnet Ur skuggornas värld. Den skildrar just den miljö i vilken Axel dvaldes under den första Stockholmstiden och är samtidigt ett vittnesbörd om hur hans eget liv förflöt under denna period och ett bevis för en mycket respektabel litterär talang. I skissen skildras det litterära proletariatet, skuggorna. ”De äro magra med bleka eller askfärgade ansikten och insjunkna, feberglänsande ögon. Deras kläder skvallra genom ett visst elegant snitt om länge sedan förflutna bättre och lyckligare dagar för deras ägare, men nu äro de trådslitna och skifta i grönt. De begagna aldrig käpp, sällan överrock och komma alltid från Söder, där de bo i någon vindsskrubb för 10 kronor i månaden. När de gå uppåt Norr, äro de

nervösa och bäras av ett slags förtvivlans mod; när de komma tillbaka, gå de med sänkt huvud, dystra, hopplösa blickar och hatten djupt nere i pannan. Under armen ha de ständigt en pappersrulle. Det är litteraturens och publicisternas offer — de namnlösa författarna! De flesta av dem ha icke ens en signatur.”

Till den skaran hörde Axel Danielsson. Men han stannade icke där. Namnlös förblev han icke. Snart skulle hans namn vara ett av de mest kända och fruktade i hela landet. Ur ”skuggornas värld” inträdde Axel Danielsson i den socialdemokratiska arbetarrörelsen. Och som en av dess främsta män kämpade han sitt livs stolta kamp.

Medarbetare i Social-Demokraten

Skräddaren August Palm var den svenska socialdemokratins förste apostel. Genom honom spreds de socialdemokratiska åsikterna till större skaror av svenska medborgare. Från hösten 1881 till sommaren 1885 hade Palm sin huvudsakliga verksamhet förlagd till Malmö där han utgav tidningen Folkviljan och varifrån han företog längre och kortare agitationsresor till skilda svenska bygder. I juni 1885 flyttade Palm med sin familj till Stockholm, som nu blev centralpunkten för hans verksamhet. Huvudstaden hade redan en förhållandevis stark och livaktig socialistisk arbetarrörelse till vilken såväl många av de vaknaste arbetarna som en del folk ur de intellektuella kretsarna slutit sig. I huvudstadsmiljön förblev Palm lika litet överksam som han varit i den skånska metropolen. Redan efter några månader var han i färd med att grundlägga det verk som måste räknas till hans mest betydelsefulla insatser i svensk arbetarrörelse: tidningen Social-Demokraten. Den 25 september 1885 utkom första provnumret.

Social-Demokraten startade icke med gyllne framtidsutsikter eller med stora åthävor. Den sedermera så inflytelserika arbetartidningen, nu sedan decennier ett av de mest betydande politiska pressorganen i vårt land, kom till under mycket anspråkslösa förhållanden. Redaktion var familjen Palms enkla, allt annat än rymliga eller yppiga bostad. Palm berättar i sina memoarer om starten:

”Det var inte mycket pengar vi hade till vårt förfogande då det gällde att börja en ny tidning. 108 kronor var hela summan, och ur denna skulle även reklamen för tidningen betalas. Men om vi också inte hade pengar, så voro alla de som den gången voro för tidningens utgivande så mycket mera entusiastiska. De gingo alla som en man ut med sin tidningspacke under armen för att sälja tidningar. Somliga ställde sig vid gathörnen, medan andra gingo från kafé till kafé, samtidigt agiterande för idéerna. Det var soldater, det vill jag lova, med vilka en värld skulle kunna erövrats och inga svårigheter ansågos den tiden oövervinnliga.”

I ett festtal, hållet i oktober 1886, säger Axel Danielsson om samma sak:

”Vårt förlagskapital utgjordes av den blygsamma summan av 108 kronor, och med detta kapital skulle vi upptaga en kamp mot en press, som har miljoner till sitt förfogande. Man hånade oss naturligtvis. När man hörde talas om vågstycket att utgiva en tidning på 108 kronor, visste man intet annat namn att giva däråt än *tidningssvindel* man var nog fräck att kalla *det* svindel, som gick sin väg så öppet och dock så blygsamt fram. Man anade icke vilket kapital vi hade i våra idéer, och vilken säker grund Social-Demokraten redan ägde och ytterligare skulle få i ett djupt känt behov bland massorna av folket.”

Från allra första början var dock icke Axel Danielsson med i Social-Demokraten. Palm var ensam herre på täppan, då de bägge provnumren den 25 september och 5 november utgavs. Men det fanns en sak som den gode mästern Palm hade mycket svårt med: hans svenska var rena motsatsen till fulländningen. Han hade en dålig skolunderbyggnad och därtill kom att hans språk genom en lång vistelse utomlands hade blandats upp med en mängd mer eller mindre konstifika främmande beståndsdelar. Det var nödvändigt för Palm om han överhuvudtaget skulle lyckas få ut en anständig tidning att erhålla hjälp av någon i svenska

språket kunnig person. Med första provnumret hade han språkkunnigt bistånd av filosofie kandidaten Axel Lundeberg, en i dåtida socialdemokratiska partikretsar bekant man, som för övrigt var kusin med den konservative politikern bruksägaren Christian Lundeberg som senare fram på det nya seklet blev statsminister här i landet. Med närmast följande nummer hade Palm hjälp av Fredrik Sterky och dr A. F. Åkerberg, som ju båda var studerade karlar och kunde sin svenska. Palm ”åkte snålskjuts” hos dessa båda, som han själv uttryckte det. Men detta var alltför osäkert och besvärligt. Skulle det bli någon reda med det hela måste Palm ha en person som ständigt kunde stå till hans förfogande som språkligt biträde. En slump gav honom rätte mannen. Och denna slump inriktade ett människoöde.

En dag då Palm särskilt beklagade sig över bristen på hjälp med det besvärliga svenska språket befann sig en bekant grannfru på besök hos fru Johanna Palm i det palmska hemmet på Hammarbygatan 15. Grannfruns namn var Anna Greta Norström. Hon var född i Falun, där hennes far var gruvarbetare. Fru Norström blev länken mellan den svältande och förtvivalade litteratören Axel Danielssons hopplösa, vegeoterande tillvaro och samme mans väldiga socialistiska gärning. Ty det var hon som berättade för Palm att i ett närbeläget hus, där hon själv hade sin bostad, fanns i en vindskupa en viss student. Hon städade åt honom och visste att han var mycket fattig, varför han nog med glädje skulle åta sig det ifrågasatta arbetet. Sin bostad hade han nu gratis. Han var nämligen en personlig bekant till husets värd som var från samma ort i Dalarna som studenten Axel Danielsson.

Palm uppmanade fru Norström att omedelbart hämta studenttynglingen. Fruen gick åstad och efter en stund kom hon tillbaka med Axel Danielsson. Dr John Lindgren anger i sin väldokumenterade bok *Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881-1889* tidpunkten för Palms och Danielssons första sammanträffande till tiden mellan Social-Demokratens andra provnummer och första ordinarie nummer, dvs. mellan den 5 och 13 november 1885. Axel Danielsson var då ännu icke 22 år gammal.

Detta sitt första sammanträffande med Axel Danielsson sade Palm, att han aldrig glömde. Den unge studenten var blek och mager. Han var iklädd en lång, mörkblå sommaröverrock, ett plagg som just icke stämde med årstiden. Magerheten och den långa rocken gjorde att han föreföll längre än han i verkligheten var. Det allvarliga, bestämda, men på samma gång bittra draget kring hans mun gav honom prägel av en asket. Palm försökte att få ett intimare samtal i gång, men det lyckades inte, ty Axel Danielsson var alltför blygsam och ordknapp.

När Axel Danielsson gick hade han med sig en manuskriptlunta, den skulle återlämnas i rättat skick på aftonen.

— Det var allt en tråkig sate fru skaffat mig, sade Palm till fru Norström sedan Danielsson gått sin väg.

På aftonen fick Palm sina manuskript tillbaka. Så småningom bekantade sig Palm och Danielsson närmare med varandra. Palm märkte snart att den unga hjälpredan icke var så tråkig som han i början trott. Danielsson fick låna den socialistiska litteratur Palm ägde, och låntagaren intresserade sig mycket för dess innehåll. Själva idéerna var icke så obekanta för Danielsson som Palm uppenbarligen trodde, ty som vi sett så hade Danielsson redan under sin tid vid Falu läroverk kommit i kontakt med dem.

Den kontanta lön Danielsson från början erhöll var allt annat än lysande, 4 kronor i veckan var hans betalning, men så hade ”chefredaktören” själv heller icke mer än 8 kronor pr vecka, vilket sedan höjdes till 12 kronor. Därvid bör dock ihågkommas att Social-Demokraten på den tiden var en veckotidning.

Vår unge studentpojke nöjde sig icke länge med det tämligen passiva arbetet att rätta andras manuskript. Redan den 4 december 1885 hade han sitt första signerade bidrag i Social-Demokraten och fram på vårkanten 1886 var det Danielssons penna, som ”alltmer började ge

färg åt tidningens både form och innehåll” (Lindgren). Det är typiskt för en ny framstormande rörelse att en blott 22-årig yngling kunde spela en sådan roll i dess främsta språkrör. Men det är på samma gång och kanske än mer — kännetecknande för Danielssons begåvning och arbetslust.

Länge dröjde det icke förrän Axel Danielsson började göra sig gällande även i den unga rörelsens muntliga agitation. Sedan han fått anställning i Social-Demokraten blev han en flitig besökare av arbetarmöten. Han kom i beröring med vakna arbetare, vilka var varmt hängivna de för vårt land nya socialistiska idéerna. Dessa arbetare bidrog till att befästa hans egen socialistiska övertygelse, vilken nu, efter de trevande utflykterna på området under skolåren, blev allt djupare och starkare. Strax i början drog han sig för att delta i mötenas diskussioner, fastän Palm livligt uppmanade honom. Den 27 februari 1886 fick emellertid Palm honom att tala på Ladugårdslands-teatern över ämnet Socialismen och bildningsfrågan. Han hade i början en duktig rampfeber men redde sig gott då han blev varm i kläderna. Vi har redan sett att han tidigt uppträtt såsom talare och debattör och gjort ett icke ringa intryck på sina åhörare. Axel Danielsson var den födde talaren och han begåvning i detta stycke tog snart ut sin rätt.

Det var ingen lätt sak att få ihop pengar till tidningen. Ofta såg det hart när hopplöst ut. Senare berättade Danielsson om de många hinder som han och Palm gemensamt krånglade sig över, och hur de ”mer än en gång genom djärva tricks och förtvivilade ansträngningar räddade tidningen från att stupa”. Alltid övervanns svårigheterna på något sätt, ofta nog i sista minuten. För den lilla kretsen närmast kring tidningen — Palm, Danielsson, journalisten Atterdag Wermelin och tapetseraren Erik Nordman — tedde det sig icke sällan, som om rena underverken räddade deras tidnings liv. Trots alla bekymmer hade nog lasset ändå varit lätt att dra, om icke splittringens gift börjat spridas inom den unga rörelsen.

Utgångspunkten för den bekanta striden inom den socialdemokratiska rörelsen i Stockholm år 1886 var ett möte i Socialdemokratiska föreningen den 27 april, varvid en avlönad expeditör för tidningen Social-Demokraten tillsattes. Vald blev E. G. Beckman med J. M. Engström såsom motkandidat. Tvisten om denna avlönade befattning utvidgade sig snart till en strid om hela tidningen. Det uppstod en mot Palm och Danielsson riktad fraktion, som leddes av Fredrik Sterky. Under maj månad erbjöd sig Sterky och ytterligare några föreningsmedlemmar att omedelbart bisträcka Social-Demokraten med 500 kronor mot villkor att redaktionen förändrades. Tidningen kritiserades för att den förde ett ”opassande språk” samt för att den ”för litet sysselsatte sig med arbetarrörelsen i allmänhet och att den ej nog genom sitt innehåll sökt utbreda våra principer”. Med anledning härav ”skadade tidningen socialdemokratin”, ansåg kritikerna, vilka nu till redaktör i stället för Aug. Palm föreslog tunnbindaren J. M. Engström. Sterky skulle gratis bli redaktionssekreterare. Gratis skulle också dr A. F. Åkerberg och Hinke Bergegren skriva i tidningen. Det skulle sålunda bli knappt med plats för Danielsson, ty en veckotidning som försågs med fyra medarbetare kunde ju icke ha någon vidare användning för flera. Socialdemokratiska föreningens styrelse, som beställde om Social-Demokraten, avslog Sterkys och hans vänners förslag. Palm och Danielsson behöll alltså skansen och fick snart stöd av föreningens majoritet.

Oppositionen gav sig emellertid icke. Den sammanträdde och beslöt att starta ett eget tidningsorgan. Det kom bägaren att rinna över. Socialdemokratiska föreningen beslöt den 25 maj att utesluta Fr. Sterky, Hinke Bergegren, A. F. Åkerberg, Atterdag Wermelin och J. M. Engström. Wermelin återvände emellertid så gott som omedelbart till sina gamla vänner.

Social-Demokraten under Palms och den unge Danielssons ledning var icke ett organ som tog vidare salongsfäihigt på problemen. Tidningens språk var allt annat än filat eller ängsligt putsat.

Men därtill kom att Palm och Danielsson i sin revolutionära iver avvisade all gemenskap med den liberala arbetarrörelsen och det radikala borgardömet. ”Arbetarklassens befrielse måste

vara arbetarklassens eget verk”, var en trossats som Palm begagnade mycket dogmatiskt. Detta medverkade i sin tur till att han och hans tidning kom på kant med rörelsens ”intelligensare”. Striden inom Stockholms socialdemokrati år 1886 var i mycket en personstrid. Men där fanns också en principiell stridsfråga, och den rörde huvudsakligen om socialdemokratin skulle isolera sig i revolutionär självgodhet eller om den skulle försöka vinna mer eller mindre tillfälliga bundsförvanter inom andra radikala kretsar för att gynna arbetarklassens ekonomiska och politiska syftemål.

De uteslutna bildade den 26 maj sin egen organisation, Socialdemokratiska samfundet, och började utge sin egen tidning, Nya Samhället, i vilken J. M. Engström var redaktör, fastän Sterky var den verkligt drivande kraften. Nya Samhället sade sig vilja uppta den dåmera nedlagda, av Branting redigerade tidningen Tidens traditioner och framförallt knyta an till fackföreningsfolket. Men fackföreningarna visade sig ganska kallsinniga mot den nya tidningen och synes varit mer benägna att följa Social-Demokraten.

Med anledning av schismen inom rörelsen, som på en del håll uppfattades som en konflikt mellan de verkliga proletärerna och de studerade intelligensarna, hände — enligt vad Palm berättar — något som är belysande för såväl Axel Danielssons allmänna inställning på den tiden som för hans uppbrusande lynne. Då någon sade att det var ett klokt beslut Socialdemokratiska föreningen fattade ”när den sopat bort alla med studentbetyg på fickan”, invände en annan:

— Men Axel Danielsson har ju också studentbetyg och är kvar. Då reste sig Danielsson:

— Studentbetyget har jag inte kvar, det har jag offrat med anledning av den oförskämda brackaktighet som begåtts mot proletariatet.

Sanningen var — vi följer fortfarande Palms relation — att Axel Danielsson i raseri över det inträffade fronderiet inom rörelsen, nere på Gustav Adolfs torg en kort tid efteråt tog upp sitt studentbetyg ur fickan och rev det i bitar, som han kastade för vinden. Han befann sig vid tillfället i sällskap med Erik Nordman som retades med honom för studentbetygets skull. Som man härav finner — tillägger mästern Palm förnumstigt stod den sortens betyg icke i synnerligen hög kurs under den strid som då fördes.

Till all lycka för den unga rörelsen varade denna inre strid icke länge. Efter omkring tre månader var den ur världen. De båda socialdemokratiska lokalorganisationerna sammanslogs, Nya Samhället lades ner och Social-Demokraten stod där obestridd som Stockholms socialistiska arbetares språkrör. Det möte som bragte schismen ur världen hölls den 28 augusti 1886. Palm var i landsorten och Axel Danielsson förde talan för sin grupp. Den andra sidans förhandlare var Hjalmar Branting, som under schismen gått med Nya Samhällets falang. Det vittnar gott om det anseende Axel Danielsson hade hos sitt folk att han, ännu icke 23-årig, fick föra deras talan vid ett så viktigt tillfälle. Att det gick att göra upp får man i hög grad tillskriva den lyckliga omständigheten att den tre år äldre Hjalmar Branting fått uppdraget från frondörernas sida. Axel Danielsson beskrev ett par år senare denna märkliga händelse i den svenska arbetarrörelsens historia:

”Första gången jag mötte Hjalmar Branting på min bana, voro vi fientliga anförare för var sitt parti, men det betecknande var, att vi icke nalkades varandra för att leverera batalj utan för att sluta fred. Många av Stockholms arbetare ha nog ännu i färskt minne mötet i murarfackföreningens lokal, Mästersamuelsgatan 2, då Social-Demokraten och Nya Samhället blevo sammanslagna under en gemensam redaktion. Palm var då i landsorten, och ställningen hade tillspetsats så, att avgörandet låg i mina och Brantings händer. Hade vi den gången — första gången vi sågo varandra — ränt an till strid, så skulle kanske ett olyckligt missförstånd, från början endast mellan Palm och några andra, men aldrig mellan Branting och mig, utvecklats till en kronisk schism, som behövt årtal för att biläggas. Jag kände stundens betydelse, och man vet, att jag gjorde min plikt. Därvid utövade Brantings ridderliga väsen från första

ögonblicket ett mäktigt inflytande både på mig och de välmenande, präktiga stridstuppar, som omgävo mig. Det fredsslut, som då ingicks, har heller ingen haft skäl att sedermera ångra, ty det placerade med ens i främsta ledet bland de rena socialdemokraterna en man, som mer än de flesta var vuxen det svåra kallet att verkligen leda en ung rörelse, vilken efter sin storm- und drangperiod gick till mötes en tid av stagnation.”

Efter fredsslutet innehade Palm och Danielsson fortfarande sina poster i Social-Demokraten. Detta bekräftades av föreningsmöte den 31 oktober, då till redaktionsmedlemmar i tidningen valdes Axel Danielsson med 108 röster och August Palm med 76 röster. Närmast kom Hjalmar Branting med 56 röster. Ett tiotal dagar senare, den 9 november, avgick Palm ur redaktionen för att uteslutande ägna sig åt den muntliga propagandan. I hans ställe inträdde Hjalmar Branting.

Axel Danielssons intresse var under denna period ingalunda uteslutande upptaget av de inre striderna. Under hösten 1886 publicerade han i Social-Demokraten en översättning av Karl Marx' och Friedrich Engels' Kommunistiska Manifestet, varigenom ett betydelsefullt bidrag till den unga rörelsens socialistiska fostran gavs. Tidigare samma år publicerade han — delvis i polemik med Fredrik Sterky i Nya Samhället — en organisationsplan för den svenska arbetarrörelsen, om vilken John Lindgren riktigt säger att ”den i stort sett företecknade den kommande organisatoriska utvecklingen”. Detta förslag av Danielsson ”utdömde, ehuru icke fullt klart fastslaget, den fackliga lokalismen, tog sikte på fackföreningarnas nationella sammanslutning på yrkesgemenskapens basis (fackförbund) och byggde sedan den nationella politiska organisationen på lokala socialdemokratiska förbund, bestående dels av fackliga, dels av politiska föreningar. Nästa steg i utvecklingen var sedan den nationella organisationens anknytning till den internationella.”

När man tar del av denna organisationsplan, utarbetad av den tjugotvå och ett halvt år gamle Danielsson något mer än ett halvt år efter det han kommit in i rörelsen, kan man icke underlåta att känna beundran för den unge mannens skarpsyn och praktiska förmåga. I hans plan framträder grunden till både den fackliga och politiska arbetarrörelsens nuvarande organisation.

Icke långt efter de stridande gruppernas återförening hölls det vittbekanta och mycket omskrivna tumultariska mötet i Arbetarföreningens lokal i huvudstaden. Det var den 7 november 1886. Sammankomsten var ursprungligen ett liberalt arbetarmöte, varvid härads-hövding O. Hultgren höll ett föredrag. När föredraget var slut skulle ordförande väljas. Ett par liberaler föreslogs av mötesbestyrelsen, men det visade sig att socialdemokraterna hade majoriteten och korade sin egen man. Palm, Danielsson och Erik Nordman kom lite sent till mötet, men väl där begärde de ordet i rad. Då upplystes emellertid att diskussionen var slut! Palm sprang i alla fall upp på talarstolen och började utlägga sina synpunkter. Nordman, som blivit vald till ordförande under mötets nya fas, blev nerdragen från talarstolen. Medan oväsendet pågick hade Danielsson med understöd av Palm i flygande fläng skrivit ihop en resolution. Palm sprang på nytt upp på talarstolen och föredrog resolutionen. Ett oerhört larm utbröt, och ett par vaktmästare rusade fram till talarstolen för att rycka ner Palm. Denne höll sig fast med bägge händer tills förstärkning anlände. I det fortsatta tumultet fick Palm sin pincené krossad och dessutom erhöll han ett så kraftigt käpprapp över ena armen att käppen gick av. Palms krossade pincené visas ännu på Arbetarrörelsens Arkiv som ett minne från denna bråkiga tillställning. Polis eftertelefonerades av mötesarrangörerna. Palm och Nordman hann ut innan polisen kom, men Axel Danielsson var kvar inne i lokalen och blev med polishjälp uttransporterad. Historien var icke slut med detta. Den skildrades i både svensk och utländsk press som ett bevis för socialisternas omåttliga fräckhet. Dessa framställningar kryddades starkt med påståenden som icke hade så värst mycket med den oförfalskade sanningen att göra.

Men låtom oss övergå till Social-Demokraten. När Hjalmar Branting efter Palms avgång kommit in i redaktionen skedde snabbt en omläggning av tidningens gamla skrivsätt och journalistiska fasoner. En reformistisk och moderat linje ersatte den palmska intransigensen och skarpmakartaktiken. Tidningen visade sig ha betydligt större förståelse för tanken att arbetarklassen i vissa fall skulle samarbeta med radikala borgerliga grupper. Hela den nya inställningen stred ganska mycket mot de sympatier Axel Danielsson under denna tid hade. Det blev allt svårare för honom att anpassa sig i omgivningen.

Detta förhållande blev än mera påtagligt, då bestämmanderätten över Social-Demokraten övergick från den ganska lätttröliga Social-demokratiska föreningen till Stockholms fackföreningar, vilkas delegerade i tidningens kontrahentförsamling var försiktiga män, som icke önskade någon rabalderpolitik. I kontrahentförsamlingen satt många av Danielssons motståndare, under det att Brantings beundrare där var talrika. Allt medverkade nu till att Branting blev den tongivande mannen i Social-Demokraten, under det att Danielsson kom litet på sidan. Till slut blev denna ställning outhärdlig för den temperamentsfulle och icke så litet självmedvetne Danielsson. Han drog sig ur spelet. I Arbetet den 10 augusti 1889 skildrar Danielsson brytningen:

”Under det halvår Branting och jag gemensamt redigerade Social-Demokraten, föll aldrig ett fientligt ord oss emellan. Och detta var underbart, emedan mina personliga motståndare — sådana lägger jag mig alltid till med — samlade sin lilla styrka just bakom ryggen på Branting. Jag märkte slutligen detta, och hade då intet annat val än att börja göra förberedelser till flykt.

Om man vill dödligt förolämpa en tapper officer, så degraderar man honom. Detta gjorde Social-Demokratens kontrahentförsamling med mig, då den slutligen utnämnde Branting till huvudredaktör för en tidning, som jag mer än någon annan hade gjort till vad den var. Och hade icke denne nyvalde huvudredaktör hetat Hjalmar Branting, och hade han icke själv stått så fjärran från lumpna intriger, så skulle jag aldrig gjort vad jag då gjorde, när jag helt enkelt knallade mig i väg.

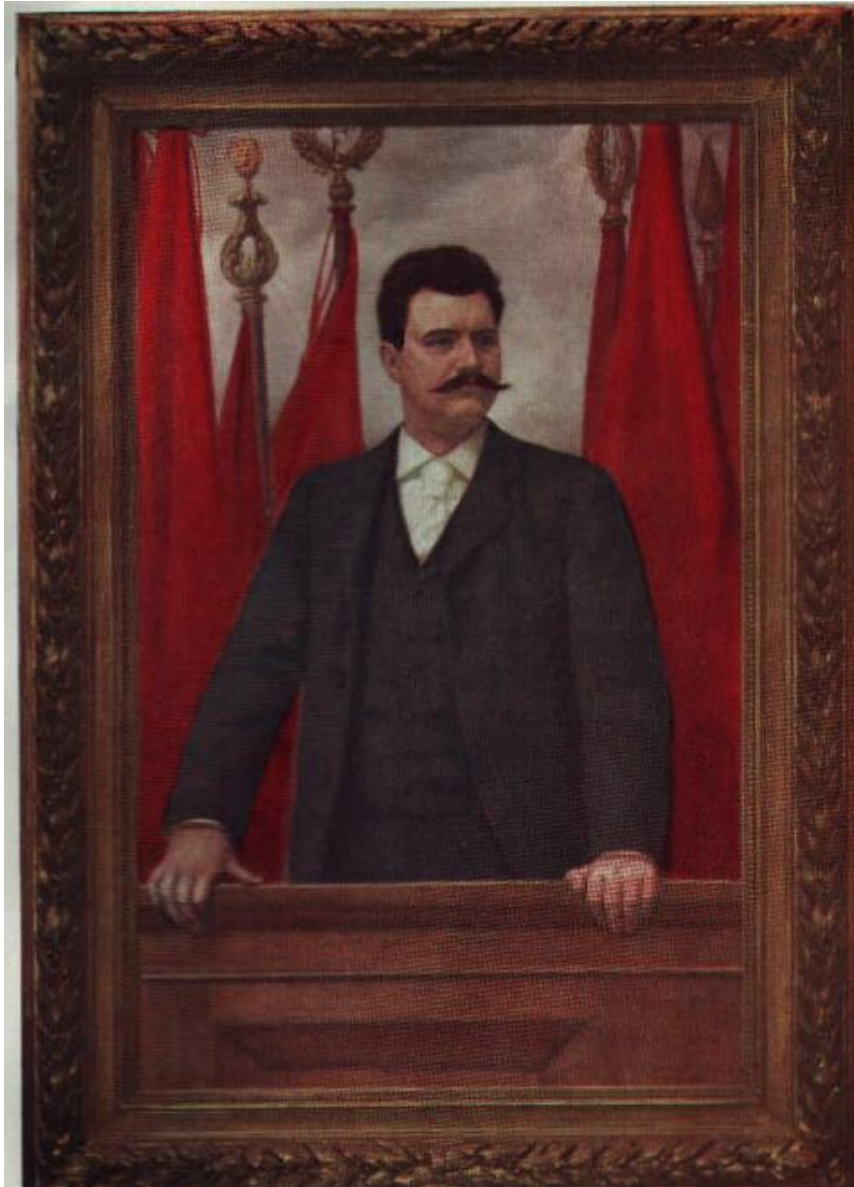
Det här har jag aldrig förut sagt offentligt, men jag gör det nu, emedan det någon gång skall sägas, och emedan det för dem som känna mig, måste vittna bättre än mycket annat om Brantings karaktär, att till och med jag vek åt sidan, då han på sätt och vis blev min rival, och att jag aldrig hyst annat än vänskapliga känslor för den, som mina fiender, för visso icke med hans goda minne, sköto framför sig, när de ville tränga ut en misshaglig. För övrigt begav jag mig från Stockholm, emedan både Branting och jag insågo, att tillsvidare en skulle kunna sköta om vad vi voro två om. Då Palm i sin biografi över mig i Social-Demokraten talar om 'en del arbetare', vilka jag skulle ha stött mig med, så vet han lika väl som jag, att denna del utgjordes av en minoritet bland det tjugotal personer, som under namn av kontrahentförsamling fått sin hand i ledningen av partiorganet. De djupa leden visste väl knappt om vad som försiggick på kontrahentförsamlingens möten.

Sedan dess antar jag att denna församling arbetat enigt och harmoniskt. Jag tänker utan bitterhet på den lön några av styripinnarna i Stockholm ämnade ge mig för det jag utträttat där. Men jag har ej blivit vis av skadan. Jag tänker icke böja nacken under någon socialdemokratisk parlamentarism. Det oinskränkta massväldet har alltid varit mitt element, och det skall så bli för framtiden. Där gå vågorna i skum ibland, och man måste vara sjövan för att icke kantra, men jag tycker mer om det öppna havet, även om det är upprört, än styrelse- och intrigsystemets bakvatten. Därför gå också mina nuvarande åsikter utöver den socialdemokratiska staten till den kommunistiska självstyrelsen. Jag tror ej på något annat än den fria kommunen, där folket omedelbart härskar.

Hjalmar Branting är himmelsvitt olik mig till karaktären: han får aldrig några personliga fiender. Men för övrigt vågar jag påstå, att vi ha gemensamma sympatier och antipatier, trots

det sociala avstånd som från början legat mellan professorssonen och timmerspelaren från Korsnäs, vilken av en slump kom att taga studentexamen. Jag är en proletariats naturliga födde förkämpe, Branting är det egentligen genom ett onaturligt avfall. Men för sådana avfallingar ta trotsiga arbetare aktningfullt av hatten, och våra motståndare kunna i dem se bevis på att vår kamp icke blott gäller arbetarklassens frigörelse utan hela mänsklighetens.”

Detta är kanske den mest intressanta av Axel Danielssons självbiografiska deklamationer. Den säger mycket om honom själv. Vid 25-årsåldern förkunnade han den fullkomligt regellösa demokratis evangelium. Men mitt i allt detta uppenbarar han genom ett känsloutbrott sin egen, icke så litet despotiska natur som nog skulle fått det litet trångt i ett ”oinskränkt massvälde”. Några år senare skulle han låta andra toner ljuda om det ”oinskränkta massväldets”.

Axel Danielsson. Olemålning av Bruno Hoppe

Hans bekännelse att hans åsikter vid denna tid gick ”utöver den socialdemokratiska staten till den kommunistiska självstyrelsen”, avslöjar egentligen en ganska ortodox marxistisk ståndpunkt och låter en förstå att Danielsson hade läst Friedrich Engels' Anti-Dühring, där denna åsikt från marxismens utgångspunkt motiveras och förfäktas. Det var väl också denna från Engels anammade ståndpunkt, som närmast kom honom att sjunga det ”oinskränkta massväldets” lov.

Det stolta och hårda i hans karaktär, som säkerligen starkare framhävts av hans unga livs prövningar, träder oss till mötes i denna skildring av brytningen med Stockholms socialdemokrater. Icke ett ögonblicks avkall på de egna synpunkterna! Icke den minsta lilla koncession åt de verkliga motståndare! Men samtidigt också en ridderlig förståelse för den man som ändå sattes på den plats han självklart ansåg vara sin.

Brytningen med Stockholm skedde på försommaren 1887. Axel Danielsson drog först upp till Norrland, till sågverkens Sundsvall, för att där söka sig en ny operationsbas. Men han fann icke vad han sökte. Förhållandena i sågverksdistrikten hade ännu icke nått den mognad för det socialistiska verket som han önskade och behövde. I stället drog han söderut. Till Malmö!

Tidningen Arbetet

På sommaren 1887 erhöll centralstyrelsen för södra distriktets fackföreningar, som var förlagd till Malmö, ett brev från Axel Danielsson med en förfrågan, huruvida styrelsen ville ordna ett föredrag över ämnet Pressen och arbetarna. Svaret blev jakande. Danielsson anlände jämte sin vän Erik Nordman till Malmö den 4 juli och höll det utlovade föredraget. Han belyste nödvändigheten för arbetarna att skaffa sig en egen tidningspress, som företrädde deras intressen. Trots all skenbar arbetarvänlighet representerade den existerande pressen kapitalist- och storborgarintressen, som oftast gick stick i stäv med arbetarnas rättmätiga krav. Skaran som han talade till var icke stor. ”Kring tribunen i Kasinoträdgården stod en liten allvarsam skara arbetare samlad, några få veteraner från Aug. Palms kamp och en handfull unga och nya. Med beklämt hjärta — truppen var ju så liten! — framställdes förslaget att uppsätta en arbetartidning för södra Sverige. Beslutet fattades. Utan ovationer eller hurrarop sade arbetarna sitt bestämda ja till förslaget och därmed var saken avgjord”. (Arbetet den 4 augusti 1888.)

Malmö arbetare hade tidigare någon liten erfarenhet av en arbetartidning. August Palms första Folkviljan hade ju under ett par års tid, 1882-1885, utgivits i staden. Ehuru detta experiment icke utfallit alltför lysande, och fastän det visade sig — som Bengt Lidforss uppger — att en del för övrigt vakna arbetare och goda fackföreningsmedlemmar hyste en viss rädsla för socialism och antireligiositet, så övervanns betänkligheterna och Danielsson fick det understöd som behövdes för att starta sin tidning. En kontrahentförsamling utsågs, och cigarmakarföreningen, som sedan Palms Malmötid hört till den moderna arbetarrörelsens ivrigaste pionjärer, lämnade ekonomiskt understöd. En liten utdebitering företogs bland andra fackföreningar, och en del bidrag kom från enskilda arbetare.

Dessa ekonomiska garantier skaffades emellertid icke på den första sammankomsten. Danielsson hade litet andra planer. Dagen efter sedan beslutet att grunda en arbetartidning i Malmö hade fattats, reste Danielsson och Nordman över till Köpenhamn för att undersöka möjligheterna att hos de danska socialdemokraterna få ekonomisk hjälp, men — som Danielsson skrev den 4 augusti 1888 — de ”fingo visshet om, att ledarna för det kapitalstarka danska arbetarpartiet inte med ett öre skulle understödja Malmöarbetarnas tidning”.

Alla besvärligheter var emellertid icke förknippade med problemet att skaffa pengar till tidningen, åtminstone icke i början. Man hade fattat beslut att grunda en tidning, man hade anställt er redaktör för 20 kronor per vecka — detta var mycket bra. Men det var icke nog. Tidningen skulle också tryckas. Det visade sig att detta skulle bli en svår nöt att knäcka. Ingen boktryckare i hela Malmö ville, när det kom till kritan, åta sig att trycka socialisttidningen. Axel Danielsson uppvaktade de olika tryckerierna. I början såg det lovande ut. Men då avtal om tryckning skulle ingås visade det sig alldeles omöjligt att komma till något resultat. Boktryckarna sade nej. I tidningens första nummer skildrar Danielsson själv sina erfarenheter av det liberala Malmös förmedlare av det fria ordet, boktryckarna. Hans skildring är så glänsande och skriven med en så drastisk humor, att det är en sann fröjd att läsa den. Dessutom är den ett

ypperligt prov på Axel Danielssons stilkonst. Vi återger den därför i dess helhet:

”Provnumret av Arbetet skulle ut. Jag hade förskaffat mig en förteckning på herrar boktryckare i Malmö och steg in till den förste i min väg.

— Är det bråttom här?

— Nej, visst inte, vad skulle det vara?

— Kan ni trycka en tidning?

Den jag talade med var familjeförsörjare, nedtryckt, skuldsatt och ryggkrökt av konkurrensen med yrkesbröderna. Nu, när jag framställt min fråga, for han upp, hans ögon lyste, hela ansiktet log, och innan jag hann avsluta min mening, grep han mig hårt om handloven och såg sig försiktigt om i rummet, där icke en katt fanns mer än vi två.

— Tst! Han drog mig in i ett inre rum, låste dörren i dubbla slag och vände sig till mig med en vansinnigs anletsdrag. Jag började bli litet orolig.

— Hur var det? En tidning? Här i Malmö? Kommer det att betalas för tryckningen?

— Pr extra kontant.

Boktryckaren omfamnade mig och grät över min axel.

— Herre, herre! Jag har stor familj. Min hustru behöver en klänning och mina barn halvsulor. Äldsta tösen skall förlova sig och har knappt en tråd på kroppen. Ack, den förbannade konkurrensen, jag är socialist in i hjärterötterna. Gör revolution, jag skall trycka er tidning! Jag besvär er att låta mig trycka er tidning. Ingen kan göra det bättre och billigare. Jag är när som helst i konkurs. För himlens skull, gå icke till någon annan! Nu vädjar jag till ert hjärta, ni måste rädda mig!

— Lämna mig skriftlig prisuppgift i morgon bittida, sade jag djupt rörd, och jag tror mig kunna lova er tidningen.

Vi skildes åt under ömsesidiga tårar.

För att fullgöra mitt uppdrag besökte jag emellertid även de övriga boktryckerierna. Nästa man var en politisk personlighet. Han trädde mot mig med en hållning, som var värdig en representant för goda medborgare. Jag tror han satt bland stadsfullmäktige, eller också var det kyrkorådet eller andra kammaren.

När jag framfört mitt ärende, bjöd han mig en stol, en cigarr och en halv bier.

— Vi äro alla socialister, sade han. Jag teg.

— Ja, återtog han, medlet är för alla detsamma: arbetarklassens höjande i moraliskt, ekonomiskt, politiskt och ... och ...

— ... socialt, hjälpte jag.

— ... socialt hänseende, ja. Blott sätten ä något olika, men de jämka sig nog med tiden. Om herrn vill ha mitt tryckeri i åtanke, så skall jag trycka till lägsta möjliga pris. I morgon bittida redan skall jag ha mitt förslag färdigt.

Jag tackade och sade farväl. I dörren tvang han mig att stoppa på mig en halv låda cigarrer. Samma behandling rönte jag på det tredje tryckeriet. Ägaren förde mig själv omkring i sitt etablissement, visade mig sina nya snällpressar och sin välsorterade stiluppsättning samt rekommenderade sig till det bästa.

— Herrar boktryckare ha visst icke mycket att sköta i Malmö, anmärkte jag.

— Nej, vi äro för många, sade han, alldeles för många. Det vore nog med hälften.

Den natten sov jag gott. Allt syntes mig så ljusst. Vilken fördomsfri stad var icke Malmö! Ingen frågade efter att tidningen skulle bli socialistisk. Här fanns ingen kälkborgerlig spökrädsla! Malmöborna voro européer.

Då jag morgonen därpå steg in till familjeförsörjaren, blev jag smärtsamt överraskad av hans nedslagna, förtvivlade, utvakade ansikte. Han var dubbelt mera böjd och hoptryckt än dagen förut.

— Hur är det fatt, käre vän? Ni ser så bedrövad ut?

— Jag? Nej visst icke! Var det icke herrn, som var här i går och föreslog mig att trycka en tidning?

— Jo visst!

— Ja, jag måste tyvärr refusera. I går visste jag inte riktigt hur det stod till med affären, men min faktor (han hade, fan ta mig, aldrig i sitt liv haft någon faktor) upplyser mig nu om, att under de sista dagarna ingått så många beställningar, att vi knappt se oss i stånd att göra färdiga de arbeten vi åtagit oss.

— Jaså, sade jag förbluffad.

När han såg, att jag tvivlade, drog han fram stora manuskriptpackor och slängde dem på bordet:

— Allt det där skall vara färdigt till jul — jag kan icke!

Jag lyckönskade den stackars mannen och gick till politikern. Han bjöd mig i dag varken på bier eller cigarr, icke ens en stol. Innan jag hann öppna min mun, förekom han mig och meddelade den hugnesamma underrättelsen, att han i går eftermiddag mottagit en stor beställning från något statsverk eller dylikt, något officiellt var det i alla fall, och kunde därför icke, så ont, ja så verkligt ont det än gjorde honom för sakens skull, antaga mitt anbud.

— Hm! sade jag, vilken lycklig dag har icke gårdagen varit för Malmö boktryckare! Nu börjar jag bli övertygad om, att stadens tryckerier sedan kl. 12 i går middag fått massor av beställningar.

— För resten skall ju tidningen bli rent socialistisk?

— Socialister äro vi alla!

— Ja, men sättet?

— Sätten jämka sig nog med tiden.

— Kanhända inte. Hör nu herrn! Jag vill tala uppriktigt med er. Ni skall icke döma oss för hårt. Lika gärna som herrn vill ha sin tidning tryckt, lika gärna vill var och en av oss trycka den, men vi våga icke. I går eftermiddag, strax efter det ni gått började det ringa i telefonen till oss allesammans...

— Vem telefonerade?

— Myndigheterna.

— Vilka myndigheter?

— Våra!

— Vilka?

— Kunderna.

— Aha.

— Förstår ni nu? Ni tror kanske, att boktryckarna i Malmö sammansvurit sig mot er. Men det

är ett misstag. Det ni i dag kommer att stöta på och tro vara en komplott, är blott en tyst överenskommelse, ni kan kalla det vad ni vill, ni kan kalla det Malmö boktryckares kåranda, eller ni kan kalla det ett band av feighet, som sammanknyter oss. I går skulle vi slagits om er tidning, i dag vill ingen av oss ha den, om ni betalade dubbla priset. Jo, vi vill så gärna. Men vi törs inte. Om en av oss toge tidningen, skulle han ögonblickligen förlora sitt sociala anseende och sina kunder. Hans vänner skulle icke längre känna igen honom, hans hustru och barn övergiva honom, tidningarna hudflänga honom, hans moders vålnad förbanna honom. Ja, ni får inte er tidning tryckt i Malmö — såvida ni, inte vill låta utgiva lika många socialisttidningar, som här finns tryckerier. Det vore en idé, ska' vi tänka på den?

Jag betackade mig och gick. I dörren bad han mig ännu en gång: — Döm oss icke för hårt!

Den tredje boktryckaren hade undergått ungefär samma förändring. Hade också fått beställningar dagen förut!

— Men då bli vi ju tvungna att sätta upp ett nytt tryckeri?

— Ja, det vill jag råda er till, ehuru det blir till min egen skada.

— Ni sa' i går, att det redan finns för många tryckerier i Malmö, att hälften vore lagomt.

— Ja, naturligtvis kan man inte så där på rak arm med noggrannhet säga hurudan ställningen är. Nu när jag räknat efter, är jag övertygad om att det är god plats för ett tryckeri till.

Överallt samma visa. Till sist gjorde jag ett förtvivlat försök hos en protektionistisk tryckare.

— Min herre, ni är ju vän av det svenska arbetet? Nu håller svenskt arbete och svenska pengar på att vandra till Danmark. Det är ju avskyvärt! Jag hoppas därför att ni icke sluter er till bojkottarligan?

— Nej — jag Burénar!

Jag gick direkt ner till Köpenhamnsbåten. Köpenhamn var jag åtminstone säker att icke stöta på 'Malmö boktryckares kåranda'."

Till Köpenhamn drog alltså Axel Danielsson för att få sin tidning tryckt. Dess tre första nummer trycktes på N. Cohens tryckeri i den danska huvudstaden. Då tidningen var färdig måste Danielsson korsa Sundet och hämta upplagan vilken sedan av villiga partivänner omhändertogs vid båten och distribuerades. Det första numret av Arbetet utkom den 6 augusti 1887. Det var tidningens skapare som gav den dess stolta namn.

Tryckerisvårigheterna undanröjdes snart, ty fyra för saken intresserade typografer — J. Landby, C. H. Lundgren, C. A. Svensson och J. Ekström — startade ett eget tryckeri, från vilket tidningen sedan under en period utgavs. I början kom den en gång i veckan. Motståndet hade varit förgäves. Högertidningen Sydsvenska Dagbladet fann en sista tröst i att Arbetet trycktes på stadens *trettonde* tryckeri. Men tretton var ett lyckotal den gången. Arbetet blev ett bestående verk. Den lever än som en stor och ansedd daglig tidning.

Axel Danielsson hade funnit en stark grund, då han byggde på Malmö och Skånes arbetare.

Arbetet blev omedelbart en faktor att räkna med. Den vann icke blott många varma vänner och anhängare inom arbetarklassen, den väckte också stort uppseende i andra samhällslager. Det var en levande och kämpande tidning, ett starkt verktyg för en stor idé. Dess unge redaktör — nu omkring 24 år — skrev i varje nummer sina av kraft och intelligens genomstrålade artiklar. Hari entusiasmerade de egna och förskräckte motståndarna. Men alla såg att här framträdde en man som reste sig högt över medelmåttan, som även i dagsjournalistens verk kunde spränga in gnistor av den ovanliga kvaliteten, vars beskaffenhet man kan antyda endast genom att på den tillämpa ordet genialitet.

Typografen J. Landby utgav 1905 under signaturen Janis några anspråkslöst hållna men

välskrivna och intressanta minnesanteckningar om Axel Danielsson. Landby berättar att Danielsson under den första tiden författade sina bästa agitationsartiklar på själva tryckeriet. Han trivdes bäst där och önskade helst pressen i gång och höra stilarnas pickande ljud då de nedsattes i vinkelhaken under det han författade. Han var en motsats till andra dödliga som önskar tystnad och stillhet under dylikt arbete. Ju bättre pressen larmade ju bättre arbetade han, desto mera fart blev det. Den ena manuskriptremsan fylldes efter den andra. Jag ljuger inte, försäkrar Landby, då jag säger, att han kunde förse tre sättare med manuskript vid sådana tillfällen. Danielsson skrev sålunda i en vinande fart. Och dessa artiklar utmärkte sig för både gediget innehåll och ett formfulländat språk. Det var sättarnas förtjusning, då de fick sätta Danielssons manuskript. Det var en mycket karaktäristisk stil, något svårläslig för nybörjare, men då man väl var inne i den, var den så att säga ”läcker”.

Landby berättar vidare att det ibland kunde hända, rätt ofta förresten, att manuskript lämnades sent till tryckeriet. Det var när de sista nyheterna kom. Och de måste ovillkorligen in. Tidningen kommer för sent i press. Expeditionen ryker på redaktören. Scener. Redaktören rusar i väg till tryckeriet i flygande fläng. Opp med dörrarna! Käppen — en försvarlig sådan — gör en vinande rörelse i luften, åstadkommer ett djupt märke i korrekturläsarbordets kant. ”Varför innerst i ...!” Förklaringar. Protester. Man överröstar varandra. Naturligtvis har ingen skuld till eländet!

Snart är det idel gemytlighet igen. Stormen är över lika hastigt som den kom. Men, säger Land-by, korrekturläsarbordet uppe på Arbetet bär ännu den dag i dag är märke efter ett sådant där kärvänligt uppträde.

Arbetet hade fått en med hänsyn till omständigheterna mycket god start. Knappast någon av de äldre socialdemokratiska partitidningarna här i landet har i början klarat sig så gott i olika avseenden som Arbetet. Detta betyder dock icke att livet för tidningen och dess män skulle varit bekymmersfritt. Tvärtom, det var många svårigheter att möta. Den unge redaktören hade också sina sorger. Han miste snart sin gode vän och medhjälpare Erik Nordman, som drog till Amerika. En dag i november 1887 slets dörren till hans rum upp och in rusade en annan kär vän från Stockholmstiden — Atterdag Wermelin. Även han var på väg till Amerika. I Arbetet den 12 november 1887 tar Axel Danielsson ett på samma gång varmt som vemodsfyllt avsked av vännen. Avskedsorden slutade: ”Denne man drack jag nu den sista skålen tillsammans med. Det var en intelligens, som bojkottats av överklassen och nu måste rymma fältet. Han hade blivit utknuffad därför att han icke som vi andra kunde begagna armbågarna. Han kommer troligtvis aldrig mer tillbaka, han är kanske död för oss, men minnet av Atterdag Wermelin skall likväl fortleva i mer än en arbetares hjärta, och om aldrig så många glänsande förmågor växa upp inom vårt parti, skola vi dock icke glömma denna, som vi låtit rycka från oss. Och nu har revolutionen i Sverige en tapper man mindre, arbetarrörelsen i Sverige en vetenskaplig banerförare mindre — och Amerika en typograflärling mer.”

Trots dessa mörkare inslag synes den första Malmötiden varit Axel Danielssons ljusaste och lyckligaste. Även om han själv gav uttryck för denna mening var han långt ifrån fri från bekymmer och bedrövelser. De ekonomiska svårigheterna följde hela tiden. Från början fick han en lön på 20 kronor i veckan. Den höjdes under en kortare tid 1889 till 30 kronor, men då skulle också Elma Sundkvist delta i redaktionsarbetet. Hösten 1889 gick lönen ner till 25 kronor; dvs. att Danielsson och Sundkvist skulle arbeta vardera för 12: 50 per vecka. 1894 blev det 35 kronor, som skulle höjas till 40 kronor, om upplagan steg från 3.000 till 5.000 exemplar. Under de sista åren var Danielssons lön 50 kronor i veckan. Det var icke fett att arbeta som journalist i socialistpressen på den tiden! Och ändå fanns det folk som tyckte kakan var för stor.

Åtal och fängelse

Arbetets första nummer kom den 6 augusti 1887. I december samma år kom det första åtalet. Direktören vid fängelset i Malmö, kapten Pontus Lagerberg, hade ”förbarmat” sig över fångarna i deras neslighet och ledsnad och kommit på den idén att de skulle få sy säck för fyra öre stycket. Ett öre gick till fången, ett till fängelsedirektören och ett till kronan. Vart det fjärde öret tog vägen visste ingen förr än det upptäcktes att fängelsedirektören lade beslag på även det. Sålunda hade han tagit från fångarna 4.704 kronor. Axel Danielsson slog alarm i en lågande artikel. En fängelsedirektör som bestjäl sina fångar! Men han trodde dock ännu att Lagerberg skulle bli dömd efter brottets art och omfattning.

När domen i rådhusrätten föll den 24 november visade det sig, att den löd på sex månaders tjänstledighet och att det stulna skulle återställas till kronan. Nu fattade Danielsson eld ordentligt. Han ljungade mot ”prostituerade slinkan Justitia, som för alltid sålt sig åt män i 'ansedda samhällsställningar'.” Hon ”avslutade i torsdags sin oblyga kärlekshandel med fängelsedirektör Lagerberg, vilken denna dag fick sin dom av den hulda skökan”. Efter att ha talat om domens innebörd fortsätter Danielsson: ”Denna dom är ett slag i ansiktet på allt vad rätt och rättvisa heter. Vem tvivlar efter detta på våra domstolars korruption! Det allmänna rättsmedvetandet hade redan dömt kapten Lagerberg som tjuv och förfalskare. Nu kommer rätten och nästan helt och hållet frikänner honom. Han hade handlat av 'oförstånd'. Vilken eländig motivering, vilket hån mot rättvisan, mot massornas rättskänsla ...! Detta hyckleri, detta försök att ge den uppenbaraste våld ett sken av rättvisa är vidrigt.”

Detta var att kvälja dom. Men säkerligen delade många människor — icke bara inom arbetarklassen — Danielssons mening. Men höga rättvisan grep in. Artikeln om ”skökan Justitia” var anledningen. Stämningen kom den 6 december. Och strax kom en ny. Den 11 december hade ett folkmöte hållits mot domen över Lagerberg och åtalet mot Arbetet. Danielsson hade hållit föredraget. På grund av hans uttalanden fick han en stämning den 17 december. Båda målen förekom inför Malmö rådhusrätt den 24 december. Hela tiden bombarderade Danielsson de dömande och åtalande myndigheterna. Den 17 december hade han en drastisk bibelparfras, som han kallade ”Pontus Lurifax, att inregistreras bland den Heliga skrifs apokryfiska böcker för vidare upphöjelse till de kanoniska”. Pontus Lurifax var ett vedernamn för Pontus Lagerberg och klistrades obönhörligen fast vid honom.

Första domen fälldes den 7 januari 1888 och löd på sex månaders fängelse. Den gällde ”kränkningen” av rådhusrätten i Lagerbergska målet. Nästa gång ”rättvisan” slog till var den 4 februari. Det gällde de åtalade artiklarna i Arbetet. Även här blev domen sex månaders fängelse. Alltså sammanlagt ett år! Axel Danielsson försummade icke att ideligen påminna om att Pontus Lurifax fick sex månaders tjänstledighet för att ha försnillat 4.704 kronor — Arbetets redaktör tolv månaders fängelse för att ha påtalat uppenbara orimligheter i rättskipningen. Men Danielsson tillfogade: ”Ett års fängelse skadar varken Arbetet eller socialismen”.

Ännu en åtalsstorm förestod. Social-Demokraten blev åtalad och fälld till 300 kronors böter för att ha infört en artikel av fritänkaragitatorn Viktor E. Lennstrand. Det var fråga om ”hädelse mot Gud”. Hjalmar Branting var tidningens ansvarige utgivare. Mot denna dom protesterade Axel Danielsson i Arbetet lidelsefullt i religionsfrihetens namn. Han sade spydigt, att domstolen i Stockholm ”hade en mycket låg tanke om den rena evangeliska läran och dess fundamentaldogmer”, då den dömde ut ett futtigt bötesbelopp, när den hade haft möjligheter att dra till med ett års fängelse. Med denna kommentar införde Arbetet Lennstrands artikel för att kunna konstatera hur mycket rättvisan i Malmö ansåg den rena evangeliska läran värd. Det blev stämning mot Arbetet på order av själva justitieminister Lovén. Domen blev på 500 kronors böter. I Stockholm kostade läran 300 kronor. En domstol i Örebro hade i ett liknande fall bestämt sig för 250 kronor.

Axel Danielsson kommenterade med bitande skärpa: ”I Malmö står ju allting högt. Där har man satt sig för att hålla sin skyddande hand över tvenne av det bestående samhällets grundstenar: rättsväsendet och kyrkan. Det var ju därför högst naturligt att gud skulle vara dyrare i Malmö än annorstädes i Sverige.” Än var krukan icke full. Med anledning av domarna i de tre hädelsemålen skrev Danielsson i Arbetet den 9 maj 1888 en artikel ”Till världsalltets upphovsman”, vilken han ödmjuktligen frågade hur han trodde att man skulle uppfatta det svenska rättsväsendets konstifika bedömning av hans värde. Artikeln var en hejdlös drift med det bestående samhällets nit i fullföljande av sina kristna plikter.

Den 15 maj kom stämningen. Den handlade om ”hädelse” mot Gud. Dessutom skulle tidningen konfiskeras. När polismästaren kom fanns bara 4 exemplar kvar. Numret hade naturligtvis varit en försäljningssucces. Nu skulle Danielsson svara i detta mål inför rådhusrätten i Malmö den 16 juni. Men dessförinnan hade Arbetet fått ännu ett åtal på halsen för en dikt ”Krig” av signaturen Sigvald Götsson. Det var en skäligen obetydlig dikt, riktad mot kriget. Men åtalsherrarna var redo och mest förbittrade var de uppenbarligen på Axel Danielsson och Arbetet. Inga andra socialistiska tidningar blev tillnärmelsevis så hårt attackerade. Domarna i målen nr 5, 6 och 7 renderade Axel Danielsson sammanlagt tio månaders fängelse. Nu hade han alltså tjugotvå månader i fängelset att vänta. Högre instans reducerade till 18 månader — ett och ett halvt år!

Axel Danielsson började tjäna av sitt straff den 2 augusti 1888 klockan 8 på kvällen. Landby, som var med har utförligt och åskådligt skildrat hur det gick till, innan Arbetets ansvarige klev in i sinkabirum. Danielsson arbetade om dagen som vanligt på tidningen. En polisman kommer in den som skall häkta Danielsson. Denne polis är jovialisk och omtyckt av alla. Hans namn var A. W. Stenbom. Det framgår av Arbetet att Danielsson och polisen tog varandra från den vänliga och gemytliga sidan. Danielsson gick ut på staden, åtföljd av Stenbom, som tyckte att det icke var så bråttom att komma till fängelset. De träffade på vandringen en bekant Malmöborgare vid namn Janne Damm. Denna inbjöd Danielsson till sin bostad och Stenbom följde med. Ett ögonblick när polisens uppmärksamhet icke var så spänd vinkade Damm åt Danielsson med en tjock plånbok och gjorde tecken mot en bakdörr. Han bjöd Danielsson att bekosta flykten till utlandet över Danmark. Men Danielsson vägrade ögonblickligen. Hade han gett sig på de vägarna skulle arbetarrörelsen lidit allvarlig skada och han själv sannolikt blivit alldeles ur leken.

På krogen Gröna Katten samlades en skara för att ta avsked. Fredrik Sterky och August Palm, som var på agitationsturné i Sydsverige, hade kommit. Landby berättar att tiden flydde snabbt. Aug. Palm och festföremålet berättade de kostligaste historier och skrattsalvorna ekade. Stenbom var med. Till slut sade han: Nu är det på tiden, mina herrar, att vi bryter upp!

Danielsson inföll skämtsamt: Hör du, Stenbom, hela dagen har du varit min trogne följeslagare och sagt dig ha häktningsordern i fickan. Fram med den! Låt oss se, om du verkligen har den. Nu börjar stämningen bli sådan, att jag i annat fall ämnar sitta kvar.

— Seså, Axel, nu ska du inte bry dej om att hitta på några leheter. Vi få skynda på, ty jag har ej rättighet att låta dig gå lös och ledig efter kl. 8. Då måste jag ha mina papper klara.

Det var Stenboms svar. Så följde omkring 20 personer Axel Danielsson till fängelset. Men när de kom fram fick de se att minst 1.000 personer samlats framför fängelset. Det blev ett triumftåg. Danielsson var full av glädje. Han lyfte hatten och utbringade ett leve för arbetarrörelsen och dess strävan. Tre hänförda hurrarop blev svaret. Så gick Axel Danielsson in genom fängelsedörrarna. Folket stod kvar utanför och hurrade.

I fängelset hade Danielsson blivit hyggligt bemött. Den illustre Pontus Lurifax hade blivit transporterad som fängelsechef i Falun och bytt ut kapten J. A. W. Luthander, som kom till Malmö. Luthander var en bra och vänsäll man och intresserade sig uppriktigt för sin celebre inhysing. Land-by berättar om honom följande: Danielsson med delade mig en gång att han

under sin fängelsetid julen 1888 var inbjuden i fängelsedirektörens familj, där han blev mycket omhuldad, då man försökte att på allt sätt göra julen angenäm och ta bort fängelseintrycken. Det kan man säga var en human fångchef!

Danielsson fick arbeta i fängelset och han gjorde enorma prestationer. Aldrig hade han givit Arbetet så mycket som under dessa ett och ett halvt år. De politiska artiklarna flödade, han tog upp teoretiska och historiska ämnen, han skrev kåserier, noveller och vers. Han var fängslad men samtidigt befriad från den stora börda, som den muntliga agitationen, tidningens ekonomi, småarbetet på redaktionen och mycket annat lade på honom. Han läste kopiöst: Kautsky, Marx, Engels, Buckle, Kant, Draper, Henry George och en mångfald annat. Därtill massor av skönlitteratur.

Den 15 december 1888 var Axel Danielssons 25-årsdag. Då satt han inlåst. Malmöarbetarna ville hylla honom på något sätt. De kom överens om att tända bengaliska eldar utanför fängelset och gå dit i stora skaror. Man gick i spridda grupper till Malmö Bastilj. En stor sångkör sjöng Jag hälsar dig. Bengaliska eldar flammade mot det grå husets väggar. De församlade är flera tusen. Man viftar mot cellen nr 73, vilken är bekant som Danielssons tillfälliga hemvist. Man fortsätter att sjunga och blir begeistrad, då man tror sig se föremålet för hyllningarna i ett fönster. Men Axel Danielsson fick icke veta något om detta på sin högtidsdag. Fängelseledningen hade anat något och flyttat honom till en cell varifrån han varken kunde höra sången eller se eldarna.

Befrielsen kom den 1 februari 1890. Tidigt på morgonen hade folk börjat samlas. Vid åttatiden är det svart av folk. Om en stund öppnas portarna och man får se den första skymten av ett blekt ansikte. Det bryter ut ett brinnande jubel. Man tågar genom gatorna till Arbetet. Man öppnar ett fönster och Danielsson talar till massan, vilken han varmt tackar för alla bevis på tillgivenhet. På kvällen hölls stora fester för honom. Axel Danielsson stod vid 26 års ålder på sitt livs höjdpunkt.

Idéer och fejder

Från fängelset i Malmö sände Axel Danielsson ett förslag till taktikresolution till socialdemokratiska partiets konstituerande kongress i Stockholm i april 1889. Inledningsorden var dessa: "Sverges socialistiska arbetarparti förklarar sig som ett revolutionärt och icke parlamentariskt parti samt betraktar som en följd därav alla borgerliga partier endast som reaktionära massor, med vilka kongressen principiellt förkastar all samverkan." Meningen är en smula grumlig. Det ligger föga reson i formuleringen, att de borgerliga är "reaktionära massor" som en följd av att partiet är "ett revolutionärt och icke parlamentariskt parti". Snarare borde väl det "revolutionära och icke parlamentariska" ha sin grund i att alla borgerliga partier är endast "reaktionära massor". Ändå är satsen ganska typisk för Axel Danielssons syn på den socialistiska taktiken under hans första fem år som socialistisk ledare och publicist. Han misstrodde i början de parlamentariska vägarna. Mera litade han på de direkt revolutionära medlen. Ännu 1890 höll han på "gatans parlament". Han var rädd för att arbetarna genom fredligt parlamentariskt arbete skulle vaggas in i tron att de icke behövde göra något själva. Han inskräpte under första tiden ofta att "trycket utifrån" var det väsentliga.

Till och med mot de "vanliga" strejkerna för näraliggande syften var han skeptisk. Den "liberala strejkteorin" är en absurditet. Den lurar arbetarna att tro, att de genom små tillfälliga förbättringar skall få sin ställning i samhället erkänd och tryggad. I Arbetet den 2 april 1889 heter det: "Dess (socialismens) stora mål måste vara en social omgestaltning, som befriar samhället från dess härskande och plundrande klass. Socialismen uppviglar därför icke till strejk, utan är snarare i princip fientlig till varje rörelse från arbetarnas sida, som icke direkt befördrar de revolutionära strävandena." Emellertid var han icke emot lönestrejker. Det synes dock att han helst hade önskat, att dessa misslyckades. I samma artikel säger han nämligen:

”Ja, även då strejken, såsom ofta är fallet, slutar med ett förkrossande nederlag för arbetaren, är den nyttig, ty då slungar den de besegrade strejkande direkt i socialismens armar.” Det senare uttalandet har en snarast anarko-syndikalistisk innebörd.

Under fängelsetiden var det ingenting särskilt som tydde på att en uppfattning av annat slag höll på att gro inom honom. Hjalmar Branting rynkade icke sällan i brev, tal och artiklar sina mäktiga ögonbryn över vildbasarens framfart i Malmö. Men Danielsson kom snart att lära om. Och det gjorde han grundligt. Redan 1892 var han framme vid en fast tro på parlamentarismens möjligheter för arbetarklassen och blev hundraprocentigt övertygad om den allmänna rösträttens allt överskuggande välsignelse. Eldprovet blev den andra socialdemokratiska partikongressen i Norrköping 1891. När denna hölls hade Danielsson i över ett år varit ute i friheten.

Inom partiet hade uppstått en skarp opposition med Hinke Bergegren i spetsen. Varåt denna opposition syftade visade motioner från Malmö och Stockholm. Motionärerna ville att kongressen skulle överväga, ”vilka medel arbetarklassen måste använda för att nå de mål, partiet som socialistiskt satt upp, samt, om den allmänna meningen skulle visa sig omfatta den s. k. handlingens propaganda, det må i föreningarna diskuteras om vilka våldsamma medel som kunde anses såsom de mest praktiska på samma gång som fullt möjliga”.

Kampen blev avgörande för hela rörelsens framtid. Partistyrelsens resolution, som normalt byggde på fredliga medel och som uttryckligen fördömde den Bergegrenska anarkismen, segrade med 28 röster. Dock blev det 11 röster för ett ”medlingsförslag”, som gav ganska stora möjligheter för anarkistiska operationer, varförutom 12 ombud var neutrala och en frånvarande. Situationen var uppenbarligen bekymmersam. Den som betydde mest då den ”försiktiga” linjen segrade var Axel Danielsson. Han var partistyrelsens huvudtalare mot anarkisterna. Sällan har han gjort sin sak grundligare och med djupare patos. Hans tal var ett mästerverk ur oratoriska, principiella och taktiska synpunkter. Det vittnade också om en grundlig kännedom om de anarkistiska rörelserna i Europa.

Parlamentarismen är i sig själv ingen humbug, slog han fast. Anarkismens våldspredikan är radikalt inhuman. Hinke Bergegrens förslag att kongressen skulle godkänna dolken som vapen ”bör bemötas med löjets och satirens vapen”. ”Lika gärna som att besluta att sticka kapitalisterna i magen med dolkar, lika gärna kunna vi besluta att genast göra revolution, beväpnade med åsnakindbågar.” Ironien på hans tunga firade triumfer. Efter detta var det slut med det anarkistiska inflytandet inom socialdemokratin. Visserligen fanns anarkister ganska länge kvar inom partiet, men de oroade icke stort varken rörelsen eller dess kongresser.

Danielssons förändrade uppfattning brukar beskrivas som ”avfallet 1892”. Och partivänstern använde ofta mot honom tillhygget ”förrädare”. I själva verket hade han förändrat sin ställning icke endast i frågan om parlamentarismen utan även rätt markant när det gällde hela hans socialistiska syn, framförallt i frågor som hade samband med taktiken. Han gick in på försök till omprövning av marxismens läror. Därtill måste sägas att hans tro på att arbetarmassorna snabbt skulle kunna omdana det gamla samhället och leda ett nytt fått många stötar. På den punkten blev han med åren alltmer pessimistisk. Han kom då och då i polemik mot Hjalmar Branting, men nu var ställningen omvänd: Danielsson var den ”moderatare” och Branting den ”radikalare”.

Små rester från den tidigare uppfattningen fanns dock kvar. I Arbetet den 2 juli 1892 skrev han: ”Jag är absolut frigjord från tron på den 'enda reaktionära massan'. Jag har blivit en lidelsefri men deciderad anhängare av parlamentarismen, och jag vågar till och med hysa den kätterska meningen, att man på parlamentarisk väg möjligen, märk väl möjligen, kan lösa den sociala frågan i vissa land åtminstone. Jag har börjat på att kompromissa med den intelligenta bourgeoisin, emedan jag lärt mig inse, att det mellan kapital och kroppsarbete finns en gränsklass, som arbetarna ovillkorligen måste ha med sig, när de gå att bygga upp det nya

samhället ... Jag förkastar den blinda läran om reformarbete blott som agitationsmedel.” Reservationen var icke stor: den gällde främst frågetecknet vid parlamentarismen.

Den enda ”parlamentarism” han personligen fick uppleva var vid folkriksdagarna 1893 och 1896. Folkriksdagarna kom till som agitationsmedel för den allmänna rösträtten och för att visa att verkligt folkvalda representanter fullt kunde mäta sig med streckvalens ombud. På dessa ”riksdagar” behandlade man efter ombudens förslag nämligen även andra frågor än rösträttsfrågan, fast denna naturligtvis stod i centrum. Axel Danielsson var en av folkriksdagarnas centrala figurer. 1893 var han bland dem som uppvaktade Oscar II i rösträttsfrågan. Han har i Arbetet dråpligt skildrat denna uppvaktning. David Bergström föredrog folkriksdagens petition för majestäten. Och så berättar Axel Danielsson:

”Ja, vi känna svaret. Det löd översatt från det diplomatiska språket: 'Sverige har icke någon konung, blott en civillista och talande docka, vars ord och gester bestämmas av herrarna bakom draperiet.'

Karl XI såg ju en förfärlig syn på slottet, rörande en av hans efterföljare, men tänk om han sett *denna* syn!”

Axel Danielsson fick snabbt en förgrundsställning inom svenska socialdemokratien. Faktiskt hade han det redan som 22-23-åring i Stockholm. Hans position blev ännu starkare sedan han kommit till Malmö. Han intog omedelbart platsen som den sydsvenska arbetarrörelsens främsta man. Något centralt organiserat parti existerade då ännu icke. Ett parti var dock faktiskt för handen – samlat i tre distrikt, som ganska intimt samarbetade. Norra distriktet sträckte sig från Norrköping till Polcirkeln, södra från Jönköping till Ystad. Västra distriktet var praktiskt taget bara Göteborg. I södra distriktet var Axel Danielsson kung, självklart med hänsyn till den centrala plats han intog i Malmö. Han måste ut och organisera föreningar, han fick hålla oräkneliga tal, han fick ha bekymmer för ekonomi — och det sistnämnda saknade han all begåvning för. Han var elden och själen i denna södra arbetarrörelse, som kostade honom så mycket mera än att bara sitta på en stol i Malmö.

Hans säkra förankring i södra Sverige bidrog naturligtvis starkt till att han när partiet kom till blev en av dess allra främsta. Redan vid första kongressen 1889, då han satt i fängelse, valdes han i partistyrelsen, där han var medlem till sin död. På partikongressen 1891 var han den dominerande figuren. 1894 spelade han en stor roll — det var han som fick uppdraget att skriva manifestet om vägen till rösträttens erövring.

Vid 1897 års partikongress gjorde han sin sista stora insats. Ur hans hand flöt den svenska socialdemokratins första politiska program. Dittills hade man dragit sig fram på spridda politiska resolutioner och bekänt sin platoniska kärlek till det tyska Gothaprogrammet från 1875 — vars röda färg tiden gjort till rost. Danielsson byggde på det i Erfurt 1891 — efter den beryktade Bismarck-ska socialistlagens fall — antagna tyska socialdemokratiska programmet. Detta var i sina grunddrag ett marxistiskt och ”radikalt” program. Det spelade hårt på motsättningen bourgeoisi-proletariat. Den bittra klasskampen var dess grundelement. Det utslöt icke våldsamma lösningar av samhällsfrågorna, men betonade konsekvent parlamentarismen som den enda praktiska arbetsmöjligheten.

I det Danielssonska förslaget bibehölls grunddragen av samhällskritiken i Erfurtprogrammet. Men han hade modererat det mycket i enlighet med sina här antydda åsikter efter ”avfallet”. Själv sade Danielsson på kongressen 1897: ”Detta program har icke utan vidare översatts, utan vi ha utarbetat en fullt självständig förklaring i samma anda.” Än i dag finns i den svenska socialdemokratins program många av de tankar och ordvändningar, som flöt ur Axel Danielssons penna. Förslaget gick nästan oförändrat igenom. På en punkt hakade det emellertid upp sig en smula. Danielsson hade skrivit, att ”socialdemokratien vill ingripa förändrande i det borgerliga samhällets ekonomiska organisation”. Detta passar utmärkt för en nutida svensk socialist, men för gubbarna på 90-talet var det för blygsamt. ”Vi vilja inte bara

'ingripa förändrande', vi vilja helt upphäva det borgerliga samhällets ekonomiska grundval", sade August Palm. Till slut kom K. J. Gabrielsson (Karolus) med det förlösande ordet. Han hade icke för egen del något att invända mot "förändrande", men för att komma bort från missförstånd ville han skriva "helt omdana". Och så blev det!

Typisk för Danielsson — särskilt i slutet av 1890-talet — är följande händelse i samband med programskrivningen. Föregående partikongress hade beslutat att programförslaget skulle vara tryckt och ute tre månader före kongressen. Men Danielsson blev icke färdig. Nu fick ombuden se det först när de kom till kongressen. Detta utlöste förbittrade protester. Fru Anna Sterky, som själv stod partistyrelsen nära, brukade berätta att den förtvivlade ledningen till slut måste låsa in Danielsson — jämte önskad uppmuntran! — innan den fick något manuskript. Då kom det fram på några timmar. Till på köpet stod förslaget att läsa i Dagens Nyheter innan ombuden såg det på kongressen. Det insinuerades att Danielsson skulle haft med saken att göra. Märkligt nog sade han till kongressen att han icke var villig att lämna några vidare förklaringar.

Vägen till slutet

Axel Danielsson kom naturligtvis i livlig kontakt med fackföreningsfolket, särskilt i Malmö. En rad arbetsinställelser fick han uppleva. Under den stora Lommalockouten 1889 satt han i fängelse. Detta var Sveriges första regelrätta utestängning av fackligt organiserade arbetare. I sin journalistik kom han icke sällan att syssla med fackliga frågor. Särskilt strejken som ett arbetarnas vapen intresserade honom. I den s. k. Malmörevolten 1890 ingrep han personligen. Den hade sin grund i en byggnadsträarbetarstrejk. Strejkbrytare anskaffades. Det blev demonstrationer och hela polisstyrkan kommenderades ut till strejkbrytarnas skydd. En stor militärkontingent sändes också till platsen. Som det plägar gå uti dylika fall: oron stegrades! Dagen efter första skärmytslingen var 7-8.000 demonstranter på benen. Ridande polis och militär drog sablarna och störtade in på massan, som svarade med att riva upp gatstenar och kasta på angriparna. De protesterande skingrades, men 200 husarer från Landskrona lades i beredskap. Man väntade nya demonstrationer påföljande kväll. De uteblev emellertid. Axel Danielsson skrev ett varnande extrablad av Arbetet — den 4 juni 1890 — och då återställdes lugnet. Poliserna och husarerna borde få vara ensamma om de vidare demonstrationerna, ansåg Danielsson. Det fick de också bli. Men sex arbetare dömdes till sammanlagt fjorton och ett halvt års straffarbete.

Dagen därpå gjorde Axel Danielsson i Arbetet ett försök att teckna den upphetsade massans psykologi. Man talar om "massa, pöbel och drägg", säger han. Men bakom allt ligger finare känslor. "Vi som tryckt deras händer i mörka bakgator och sett dem i de svarta ögonen, kunna ej tro på deras onda natur . . . De komma fram under jäsningstider och bilda revolutionens ursinnigt tappra förtrupp . . . Dessa oorganiserade, okända, ovänliga kunna dock behärskas av ett ord, en lösen, fullkomligare än de organiserade. För en Marat, som bodde i källarvalv och svalt för att slippa sälja sig, gingo de i döden. Och de äro alldeles lika i Malmö som i Paris."

Detta är slutstenen på romantiken om "gatans parlament". Om bara ett år skulle Axel Danielsson icke mer skriva på detta sätt. Därom vittnar bland mycket annat händelserna omkring det s. k. Sättoftamålet. Det var ett stort skånkt arbetarmöte i Sättofta i Ringsjötrakten augusti 1891. Danielsson var huvudtalaren. Han klargjorde för mötesdeltagarna det meningslösa i att göra revolter efter gamla tiders mönster — revolter som komme att kvävas av polis och militär. Han valde ett exempel. De vid Sättofta samlade massorna skulle naturligtvis kunna sätta iscen en revoltartad aktion,

plundra närliggande gårdar, hänga länsmannen och mera sådant. Efter ett par timmar skulle emellertid tillställningen vara kvävd i blod. Redan av detta skäl skulle den vara fullkomligt vanvettig. Senare på dagen uppstod i mötets utkant ett obetydligt rabalder, varvid en krono-

betjänt antastades av ett par bråkmakare. Arbetare i närheten avvärjde lekande lätt det hela. Emellertid fick Danielsson stämning inför Hörby häradsrätt för att han skulle uppmanat till våld mot kronobetjäningen. Bengt Lidforss och redaktionssekreteraren i Folkets Tidning i Lund, John Möller, var vid tillfället Danielssons följeslagare.

Då målet var före framhöll Danielssons vittnen att de på ed kunde intyga att talaren vid Sätöfta icke uppmanat till våld, utan att han tvärtom riktat en nedgörande kritik av våldstaktikens företrädare. Åklagaren halade emellertid fram en förvaltare, som verkade trovärdig i begynnelsen, men som efter Danielssons korsförhör stod där med två fullkomligt tomma händer. En del kronobetjänter lallade också fram att Danielsson uppmanat sina åhörare att hänga länsmannen. Domaren sade sig icke vilja fästa något avseende vid amanuensen Lidforss' vittnesmål, ”enär det var allmänt bekant, att Lidforss hyste samma samhällsfördärvliga åsikter som svaranden”. Alla trodde dock att Danielsson skulle bli frikänd. Men häradsrätten dömde till två månaders fängelse! Högsta domstolen sänkte straffet till 200 kronors böter. Det var nog dumt ändå!

Sista åtalet hade Danielsson våren 1895. Med anledning av den skärpta unionskrisen denna tid hölls ett möte i Malmö Folkets hus. Danielsson framlade en resolution, vari uttalades missnöje ”med den äventyrliga politik, som Sveriges konung och hans förste minister (E. G. Boström) senast återupptagit i underhandlingarna med det norska folkets representanter”. Han blev åtalad för lasteligt tal mot konungens person. Han inlämnade en bitande försvarsskrift till rådhusrätten. Och blev frikänd! Det var till och med nästan omöjligt att få ihop en jury. Så hade Axel Danielsson definitivt kvittat med den tidens svenska ”rättvisa”.

Från mitten på 1890-talet märks en tydlig kvantitativ nedgång i Danielssons journalistiska produktion. Trötthetssymtomen visade sig allt oftare. Det dagliga släpet hade nött på honom. Han söker sig ut i andra kretsar och får nära kontakt med den radikala intelligensen i Lund. Denna är samlad i en ganska lös grupp bildning i Lund, som kallades D. U. G. (Den unge gubben). Själva kärnan var, som Bengt Lidforss en gång sade, en handfull stridslustna och slagfärdiga debattörer, som under ett lustrum lagt det ena explosivämnet till det andra under den offentliga diskussionens brännspegel. Lidforss menade att de ganska snart kände sig desillusionerade, ”när världen gick sin gamla gång och tog det hela för vad det var, ett tämligen oförargligt fyrverkeri ...”

Stamtruppen samlades på kafé Tua i Lund. Där fanns Bengt Lidforss, Axel Wallengren (Falstaff Fakir), Emil Kleen, Adolf Strömstedt och ännu flera unga intelligenser av högsta klassen. Där sågs Paul Rosenius och Waldemar Bülow. Och här kom Axel Danielsson in. Det var för honom en intellektuell vederkvickelse att få ventilera tidens problem i denna krets, efter allt släp i vardagen. Axel Wallengren har i novellen Mannen med två huvuden 1894 framställt sin bild av Tua-livet. Den är just icke uppbygglig. Det väsentliga i Tua var enligt honom ett öronbedövande supande, ett ständigt viggeri, ett gigantiskt växelrytteri, halv- och helflabbig erotik samt ansträngda kvickheter över icke alltför upphöjda ting.

En sky av vittnen vederlägger denna framställning. Bengt Lidforss säger i levnadsteckningen över Axel Danielsson, att Fakirens skildring ”tyvärr måste betecknas som icke blott misslyckad, utan som fullkomligt missledande”. Lidforss vittnar om att ”flera av de dominerande personligheterna skjutas av Wallengren åt sidan eller negligeras fullkomligt, och i stället framföras en del bifigurer, som tolererades mera på grund av sina synder än sina förtjänster, och det hela berättas på en jargong, som osökt erinrar om den avståndna punchesprit, som är själen i herrar Manasse Nybloms och Mari Mihis humoristiska författarskap”.

Axel Danielsson reagerade själv i en anmälan av Fakirens novell ”Man får av hans (Wallengrens) penna en ytterst matt föreställning om studentlivet i Lund. Jag har själv varit med vid vissa tillfällen i denna ystra backanal, som med alla sina skuggsidor slipade intelligenserna mer än de förstörde själarna ..”

Axel Danielsson var en mycket ståtlig och charmerande man. Han var icke okänslig för det andra könets frestelser. Och de var legio. När de icke frestade gjorde han det själv. Flickorna stöp i långa rader. Uppenbarligen var det aldrig fråga om några djupare förbindelser. Det var den gamla fjärilsleken. Den ökade skaran av antagonister i Malmö låg icke på latsidan. Man såg icke längre så många gnistrande kåserier av Marat i tidningen. Även de andra artiklarna kom sparsammare och var mattare än förr. Därtill kom de sköna flickornas syndafloed. Sladdret fick flödande källor att ösa ur. Och det östes! Axel Danielsson var ett lätt offer för hypokriterna. Han dolde ingenting för världen. Att smussla och krypa undan var aldrig hans sed, varken i det personliga eller det offentliga livet. En människa må ha gjort så mycket värdefullt som helst — eller göra så mycket som helst — är hon inte glänsande av hyckleriets skurpulver, har hon intet värde.

Elma Sundkvist, ungdomskärleken från Falun, kom till Malmö i december 1887. Sju månader efteråt fick Axel Danielsson vandra in i Malmö fängelse. När han kom ut i februari 1890 följer enligt Lidforss en ljus period. Sonen Atterdag föddes i mars 1891, men redan samma års sommar reser Elma Sundkvist till Amerika. Hon kvarstannar där till hösten 1896. Först 1897 blir Elma Sundkvist officiellt fru Danielsson. Axel Danielsson gifte sig — kyrkligt.

Säkerligen var det många slitningar dem emellan. I ett brev till Elma Sundkvist i slutet på 1896 skriver han om hennes ”träta”. Hon var ingen harmonisk personlighet. I hennes familj hade förekommit sinnessjukdom och självmord. Hon kom lätt ur balansen. Hans liv lugnade icke hennes nerver. Men hon var honom en trofast kamrat och alltid hängiven arbetarrörelsen. Efter hans död medarbetade hon i många år i Arbetet. Någon gång i slutet på 1920-talet dog hon på Lunds hospital.

Bitterheten steg i honom. När han vid valet 1896 sett sin röstsiffra gå ner med 211 röster, skrev han till Elma Sundkvist: ”När jag kommer ur den här otäcka stämningen med anledning av valet och konkursen, skall jag ge mig ut och skaffa lägenhet. Man bar sig allt bra oförsynt åt mot mig. Jag kan ej låta bli att känna mig bitter när jag tänker på, hur allt går Branting väl i händer och allt bär emot för mig. Han firas nu högt, och det med rätta. Well, dobbelju, men vad landvinningar åt socialdemokratin beträffar så vet jag vem man inte borde glömma.” Och i ett annat brev: ”Jag känner mig så förfärligt olycklig, där jag nu sitter alldeles ensam i Folkets hus. Lägga mig törs jag knappast, ty jag får inte sova och mina tankar utgöra ett mycket ruskigt sällskap.”

Så talar endast en ner till botten desillusionerad och besviken man. Men olyckans bägare var ännu icke helt fylld. På hösten 1898 var Axel Danielsson på besök i Lund. Han träffade där några vänner, professorerna Charlier och Strömgren samt Bengt Lidforss. På kvällen skulle han resa till Malmö. Då han steg på tåget snavade han på fotsteget och föll framstupa ner på spåret under plattformen. ”Fy fan, nu bröt jag benet!” ropade han. Emellertid stannade han icke i Lund för första behandling; på det brutna benet gick han in i kupén och for till Malmö. Man fick bära ut honom till en droska och föra honom till en läkare. Han hade åsamkat sig ett elakartat brott i mellanfotens ben.

Långa månader var han fjättrad vid sjukbädden. På hösten 99 fick man äntligen klart för sig att det var fara å färde och att något måste göras. Tidningsstyrelsen och några av Lunda-vännerna kom överens om att mana Danielsson att resa till Tyskland för att försöka återfå hälsan på ett nervsanatorium. Han var med på detta, och den lilla kurorten Elsterberg i Sachsen valdes. Arbetets styrelse ordnade liberalt den ekonomiska sidan av saken. Makarna Danielsson reste den 13 december. Några timmar före avresan skrev Danielsson en artikel om det då startade Svenska arbetarförbundet — ”gulingarnas” försök till inbrott i fackföreningsrörelsen. Han fällde en dom över denna organisation, som visade sig på pricken bli uppfylld. Det var hans sista artikel; man har med rätta kallat den hans testamente till den svenska arbetarklassen.

Elma Danielsson återvände till Malmö. Hon fick ett brev som lät uppmuntrande. Sedan blev det tyst. Den 28 december meddelade ett telegram från Elsterberg, att Danielsson var svårt sjuk. Samma dag reste fru Danielsson åter till Sachsen, dit hon kom fram den 29 på kvällen. Danielsson låg i dvala; han kunde icke tala. Vid niotiden den 30 december dog han. På hans bord låg ett papper, där han flera gånger skrivit ”Fru Elma Danielsson, Malmö”. Ovanför fanns ritat ett ansikte och överst stod orden ”Döden” och ”Otrevligt nattsällskap”. Det var ett stort livs ångestfyllda final!

Den 6 januari 1900 begravdes han i Malmö. Tillslutningen var stor. Talen var många och erkänslan efter döden strålande och smärtfylld. Eftermälet i pressen var likaså överväldigande. Det var icke blott de socialdemokratiska tidningarna, som med tacksamhet mindes honom. Konservativa och liberala tidningar, som smädat honom under hela hans offentliga bana, fann nu i honom den härlige mannen. Historien är gammal — först de dödas ben fyller motståndaren med vördnad.

Axel Ferdinand Danielsson, ”kättingpojken från Korsnäs”, var vid sin död nyss fyllda trettiosex år.

Personligheten

Axel Danielsson var en grann karl. Man ser på de många bevarade fotografierna av honom att han icke hade något vanligt utseende. Det måste ha legat något monumentalt över honom — därom vittnar de som sett honom i livet. Över hans ansikte fanns både djärvhet och tyngd. Han förändrades — som alla — med åren. I Profiler från folkriketsdagen skrev hans vän, skalden Emil Kleen: ”’En mørkøjet, hulkinded, bleg fanatiker’ — så karakteriserade för sex år sedan Politiken den svenska socialdemokratins främste man. Redan då röjde denna karakteristik mera fantasirikedom än skarp iakttagelseförmåga; nu verkar den uteslutande parodisk. Ty om också Axel Danielsson har kvar sina skarpa, mörka ögon, hålkindad är han åtminstone icke, lika litet som blek och fanatiker. Tvärtom! Hans embonpoint lämnar intet övrigt att önska och med ungdomsårens blekhet har också hans Sturm- und Drang-periods fanatism försvunnit. Han har 'förskånskats' skulle man kunna säga, och i skåningens kynne ligger nu en gång för alla näppeligen fanatism.”

Detta var Axel Danielsson vid 33 års ålder. Det hade varit annorlunda. Georg Lundström (Jörgen) gav vittnesbörd om att Danielsson omkring 1885 var ”en smärt, vacker, dödsblek, ytterst torftigt klädd student, en yngling, nästan ett barn ...” Han hade heller icke haft mycket av livets goda. I sågverksbaracken vid Korsnäs vankades inga feta bitar, ty faderns lön var låg och syskonskaran stor. Och skuggperioden i Stockholm var lika med svält. När den till synes ”förskånskade” Axel Danielsson så tidigt hämtades av döden, så berodde detta nog i hög grad på att han från begynnelsen brutits av umbäranden.

Att han någonsin skulle ha varit en fanatiker finns det ingenting som talar för. En fanatiker skulle icke givit upp kampen i Stockholm så utan vidare. En fanatiker skulle icke varit så villig att under hela livet ta skäl som Axel Danielsson var. Många gånger var han het, häftig och skarp i sin argumentering. För den sakens skull behöver en man icke vara fanatiker. Det är också visst, att fanatikern är en ytterligt ensidig människa. Axel Danielsson hade ett mycket stort, allmänmänskligt register. Den födde fanatikern brukar icke ha lätt för att ändra sig. Axel Danielsson kunde ändra sig, då skälen trängde på.

Fanatikern saknar humor. Axel Danielsson hade humor i rikt mått. Ofta kunde den vara elak och ironisk — det kan stämma med en fanatiker. Men oftast flödade humorn i breda drag med en djup känsla för mänsklig storhet och svaghet bakom. Alla som råkat honom vittnar om att han kunde vara en godmodig man, då bekymren och arbetet icke tryckte honom för hårt. Han kunde likväl dänga till utan barmhärtighet då han ansåg det nödvändigt. I sällskap där han trivdes kunde han vara oemotståndligt kvick och charmfull. Hans konversation beskrivs som

utsökt spirituell. Han var också en mycket eftersökt sällskapsmänniska, både bland arbetarna och de intellektuella.

Han älskade de sköna konsterna, bland dem främst litteraturen. Strindberg stod naturligtvis högt hos honom, likaså Fröding. Även för Heidenstam hade han en vida större förståelse än de flesta inom den tidens arbetarrörelse. J. L. Runeberg älskade han och brukade med förkärlek deklamera. Fänrik Ståls sägner. I utländsk litteratur var han väl bevandrad. När han ville koppla av tog han helst till Dumas. De tre musketörerna och Greven av Monte Cristo tillhörde hans favoriter. Han läste också mycket annat: filosofi, historia, nationalekonomi, socialistisk teori, naturvetenskap.

Själv skrev han också skönlitteratur. Det blev mest bara brottstycken. För det dagliga arbetet fick han icke den ro som krävs för att samla sig till en mera djup skönlitterär produktion. Han drömde dock om att bli ”författare”. Vad han lämnade efter sig visade också att han icke saknade förutsättningar. Flera av hans korta noveller kan läsas med nöje och utbyte än i dag.

Hans storhet var journalistens. Utan tvivel var han en av de mest betydande inom detta skrå i Sveriges land. Han kunde dra en klar kontur. Han ägde förmågan att låta ett ämne spraka och sprudla. Stilen var fast och klar, alltid rakt på sak. Många av hans korta artiklar och kåserier är stilistiska mästerverk. Deras uppbyggnad vittnar om ett fint sinne för proportioner och komposition. Så nådde han också långt med vad han skrev. Det är väl sällan som en liten och utskämd tidning blir så snabbt uppmärksammas över hela landet som nybörjaren Arbetet blev redan i slutet av åttiotalet. Bland svenska socialistiska journalister står Axel Danielsson i allra främsta ledet.